

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
на тему: **«Інститути міжнародної безпеки в контексті сучасної російсько-української війни»**

Виконав студент II курсу, групи ЗМНБ-21,
Спеціальності 256 «Національна безпека
(за окремими сферами забезпечення і
видами діяльності)»

Хіміч Дмитро Іванович

Керівник – кандидат наук з державного
управління

Пристайко Валерій Володимирович

Рецензент – доктор юридичних наук,
професор

Пайда Олексій Миколайович

Острого, 2026

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	7
1.1. Поняття та еволюція інституту міжнародної безпеки в сучасній політичній науці	7
1.2. Основні актори та механізми забезпечення міжнародної безпеки в постбіполярний період	11
1.3. Методологічні підходи до аналізу ефективності інститутів безпеки в умовах збройних конфліктів	16
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ	25
2.1. Криза традиційної євроатлантичної архітектури безпеки після 2014 та 2022 років	25
2.2. Роль та ефективність ООН у врегулюванні російсько-українського конфлікту	35
2.3. Реакція та адаптація НАТО до нових викликів безпеки в умовах російсько-української війни	40
РОЗДІЛ III ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ	47
3.1. Нова архітектура безпеки в Європі: український вимір та гарантії безпеки для України	47
3.2. Практичні рекомендації щодо підвищення ефективності інститутів міжнародної безпеки	57
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	74
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року стало найбільшим збройним конфліктом у Європі після Другої світової війни та спричинило глибоку кризу всієї системи міжнародної безпеки, яка формувалася протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Інститути міжнародної безпеки – насамперед Організація Об'єднаних Націй, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, Північноатлантичний альянс, Європейський Союз у сфері спільної зовнішньої та безпекової політики – виявилися неспроможними запобігти агресії, ефективно реагувати на порушення міжнародного права та забезпечити колективну безпеку.

Проблема полягає в тому, що існуючі механізми підтримання міжнародної безпеки, розроблені переважно після закінчення Холодної війни, виявилися неефективними перед обличчям ревізіоністської політики Російської Федерації, яка системно порушує принцип непорушності кордонів, територіальної цілісності держав та Статут ООН. Вето Росії як постійного члена Ради Безпеки ООН унеможливорює ухвалення рішень щодо примушення агресора до миру, а політика стримування НАТО та ЄС демонструє як нові можливості, так і суттєві обмеження. Це зумовлює необхідність переосмислення ролі, функцій та архітектури інститутів міжнародної безпеки в сучасних умовах, а також пошуку нових моделей гарантування безпеки для держав, що межують з агресивними режимами.

Проблематика інституту міжнародної безпеки в контексті російсько-української війни активно досліджується в сучасній політичній науці, міжнародних відносинах та безпекових студіях. Західна наукова традиція (Р. Беттс, Дж. Міршаймер, М. Калдор, Б. Бузан, О. Вільямс) розглядає російсько-українську війну крізь призму теорій реалізму, ліберального інституціоналізму та конструктивізму. Значний внесок у розуміння кризи європейської архітектури безпеки зробили дослідження А. Арбатова, Д.

Треніна, Л. Фрідмана, які аналізують наслідки провалу механізмів контролю над озброєннями та довіри між Росією та Заходом.

Українська політологічна школа пропонує оригінальні підходи до оцінки ефективності інститутів міжнародної безпеки. Серед ключових авторів слід назвати О. Батрименка, В. Горбуліна, С. Галаку, А. Гуцала, І. Ковалю, В. Копійку, О. Литвиненка, Г. Перепелицю, С. Толстова. Ці дослідники зосереджуються на аналізі функціонування ООН, НАТО, ОБСЄ та ЄС у контексті агресії Росії, вивчають механізми міжнародної санкційної політики, військової допомоги Україні та постконфліктного врегулювання.

Особливий пласт літератури становлять дослідження, присвячені критиці міжнародних інститутів у зв'язку з їхньою неспроможністю примусити Росію до миру (праці М. Капітоненка, О. Пашкова, В. Чалая). Водночас вітчизняна наукова дискусія зосереджується переважно на короткострокових аспектах (політика допомоги, санкції, постачання озброєнь), залишаючи поза увагою системний аналіз трансформації самого інституту міжнародної безпеки як цілісного явища. Немає єдиного бачення щодо того, якою має бути нова архітектура безпеки в Європі після завершення війни та яке місце в ній має посісти Україна. Це зумовлює актуальність та наукову необхідність системного дослідження інституту міжнародної безпеки в контексті російсько-української війни.

Мета роботи – проаналізувати трансформацію інституту міжнародної безпеки під впливом російсько-української війни та визначити перспективи його реформування для забезпечення стабільної безпеки України та Європи.

Завдання дослідження:

1. Дослідити теоретико-методологічні підходи до розуміння інституту міжнародної безпеки в сучасній політичній науці.
2. З'ясувати основні функції та механізми діяльності ключових акторів міжнародної безпеки (ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС) в умовах збройних конфліктів.

3. Проаналізувати кризу традиційної євроатлантичної архітектури безпеки, спричинену агресією Росії проти України.

4. Вивчити ефективність реагування ООН, НАТО, ОБСЄ та ЄС на виклики російсько-української війни.

5. Визначити основні напрями реформування інституту міжнародної безпеки та можливі моделі гарантій безпеки для України.

Предметом дослідження є зміна функцій, механізмів та ефективності інститутів міжнародної безпеки (ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС) під впливом російсько-української війни, а також трансформація архітектури європейської безпеки внаслідок триваючого збройного конфлікту. У фокусі дослідження – те, як російська агресія змінює роль і можливості інститутів безпеки та які нові форми колективної оборони та стримування формуються в сучасних умовах.

У роботі застосовано неоінституційний метод як основний, який дозволив проаналізувати формальні та неформальні правила функціонування інститутів міжнародної безпеки, механізми прийняття рішень у кризових ситуаціях та динаміку інституційних змін під впливом зовнішнього шоку (війни). За допомогою порівняльного методу зіставлено ефективність різних інститутів (ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС) у контексті російсько-української війни. Метод кейс-стаді застосовано для поглибленого аналізу конкретних ситуацій (реагування Ради Безпеки ООН на вторгнення, запровадження санкцій ЄС, військова допомога НАТО Україні). Історичний метод уможливив прослідкувати еволюцію інституту міжнародної безпеки від завершення Холодної війни до сьогодення. Метод аналізу документів використано для опрацювання статутів, резолюцій, декларацій, стратегічних концепцій та інших офіційних документів міжнародних організацій.

Хронологічні межі: дослідження охоплює період від 20 лютого 2014 року (початок російської агресії – анексія Криму) по 2025 рік включно, з особливим фокусом на події після 24 лютого 2022 року (повномасштабне вторгнення), оскільки саме цей період спричинив найбільш глибоку трансформацію інституту міжнародної безпеки. У теоретико-методологічному

розділі здійснюється ретроспективний аналіз від завершення Холодної війни (1991 рік) задля розуміння еволюції інституту безпеки.

Географічні межі: дослідження зосереджується на євроатлантичному регіоні (держави-члени ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС) та Російській Федерації як ключовому акторі, що дестабілізує систему безпеки. Окрему увагу приділено Україні як об'єкту агресії та суб'єкту, що формує новий досвід взаємодії з міжнародними інститутами безпеки.

Робота складається зі вступу, трьох розділів (два з яких поділені на три підрозділи, а третій – на два підрозділи), висновків, списку використаних джерел та літератури і додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1. Поняття та еволюція інституту міжнародної безпеки в сучасній політичній науці

Питання про те, що таке міжнародна безпека і як її забезпечити, залишається одним із найскладніших у сучасній політичній науці. Здавалося б, сам термін достатньо зрозумілий — але варто спробувати дати йому чітке визначення, і одразу виникають суперечності. Безпека для кого? Від чого? За яких умов? Ці питання не риторичні — вони відображають реальну концептуальну напругу, що існує в дисципліні вже десятки років.

Класичне розуміння міжнародної безпеки формувалося в умовах біполярного протистояння і зводилося переважно до військового виміру: держава захищена, якщо вона здатна відстояти себе від зовнішньої агресії або якщо її захищає могутній союзник. Саме ця логіка лежала в основі як системи стримування часів холодної війни, так і архітектури колективної оборони НАТО. Безпека при цьому розглядалася майже виключно як атрибут держави, а не суспільства чи окремої людини. Це мало певну внутрішню логіку: в умовах ядерного протистояння існування держави як такої дійсно ставилося під загрозу — і саме це визначало пріоритети.

Однак після розпаду СРСР ця концепція почала давати тріщини. По-перше, виявилось, що більшість конфліктів 1990-х років — від Руанди до Балкан — не мали нічого спільного з міждержавним протистоянням у класичному сенсі. По-друге, загрози набули нового характеру: тероризм, організована злочинність, епідемії, екологічні катастрофи, кіберзлочинність — усе це не вписувалося в традиційні безпекові схеми. Саме тоді у науковому обігу почав активно використовуватися концепт «людської безпеки» (human security), запроваджений у Доповіді ПРООН 1994 року. Ця концепція

зміщувала акцент з держави на людину — і це був справжній переворот у теорії.

Слід визнати, що перехід від державоцентричного до людиноцентричного підходу виявився непростим і не завжди послідовним. Держави неохоче відмовлялися від монополії на визначення того, що є загрозою і для кого. Міжнародні інституції, що формувалися в іншу епоху, з великим зусиллям адаптувалися до нових реалій. І все ж зміна парадигми відбулася — нехай і поступово [34, с.14].

В академічній літературі поняття «інститут міжнародної безпеки» використовується у двох значеннях. У широкому сенсі — це сукупність норм, правил, принципів і практик, що регулюють поведінку держав у сфері безпеки. У вузькому — це конкретні організації та механізми (ООН, НАТО, ОБСЄ тощо), через які ці норми реалізуються. Обидва значення взаємопов'язані: інституції без нормативної бази — порожні структури, а норми без механізмів примусу до виконання — лише побажання.

Еволюція інституту міжнародної безпеки пройшла кілька чітко виражених етапів. Перший пов'язаний із Вестфальською системою (1648), яка заклала принцип державного суверенітету як фундамент міжнародного порядку. Другий — із Версальською системою після Першої світової і спробою створити Лігу Націй як перший універсальний механізм колективної безпеки. Ця спроба, як відомо, зазнала невдачі — і головним чином тому, що США так і не вступили до Ліги, а ключові держави-члени не були готові взяти на себе реальні зобов'язання. Третій етап відкрила ООН у 1945 році — інституція, що будувалася з урахуванням уроків Ліги, але вже в умовах нового протистояння двох наддержав.

Саме архітектура ООН найбільш повно відображає суперечності інституту міжнародної безпеки в тому вигляді, в якому він існував більшу частину другої половини ХХ століття. З одного боку, Статут ООН проголошував принципи суверенної рівності держав, заборону застосування сили та право народів на самовизначення. З іншого — Рада Безпеки, де реальні

повноваження зосередилися в руках п'яти постійних членів із правом вето, являла собою інституціоналізацію ієрархії, а не рівності [38].

Ця внутрішня суперечність давала про себе знати протягом усієї холодної війни і не зникла після її завершення. Більше того, саме вона стала центральною проблемою після 2022 року, коли Росія — постійний член РБ ООН — розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, прямо порушивши ті принципи, дотримання яких РБ покликана забезпечувати. МЗС України у своїй заяві того ж року чітко поставило питання про легітимність перебування Російської Федерації в Раді Безпеки та в ООН загалом [28].

Що стосується теоретичного осмислення, то тут варто виділити кілька конкуруючих шкіл. Реалісти традиційно розглядали міжнародні інституції як похідні від балансу сил — відповідно, їхня ефективність залежить від того, наскільки великі держави зацікавлені в підтримці існуючого порядку. Ліберальні інституціоналісти, навпаки, наполягали на тому, що інституції мають самостійну цінність — вони формують норми, полегшують взаємодію і знижують ризик конфліктів навіть між державами з протилежними інтересами. Конструктивісти додавали ще один вимір: безпека — це не об'єктивний стан, а соціальний конструкт, і те, що вважається загрозою, визначається через взаємодію акторів та їхні ідентичності [24, с.47].

Кожен із цих підходів дає певне пояснення того, чому існуючі інституції безпеки спрацьовують або не спрацьовують у конкретних ситуаціях. Реалістична перспектива добре пояснює, чому Рада Безпеки ООН виявилася паралізованою в умовах російської агресії: великі держави дотримуються правил тоді, коли це відповідає їхнім інтересам, і ігнорують їх — коли ні. Ліберальний підхід дозволяє зрозуміти, чому НАТО не розпалося після закінчення холодної війни і, більше того, розширилося — попри відсутність очевидної загрози протягом певного часу. Конструктивізм допомагає осмислити, як змінилося сприйняття безпеки в Європі після 24 лютого 2022 року — і чому це сприйняття так різко вплинуло на поведінку держав, зокрема Фінляндії та Швеції, які десятиліттями дотримувалися нейтралітету.

Важливим концептуальним надбанням останніх десятиліть стала ідея «кооперативної безпеки» — підходу, що наголошує на необхідності спільних зусиль держав для управління загрозами замість односторонніх дій. Кооперативна безпека передбачає діалог, транспарентність військової діяльності, заходи зміцнення довіри — тобто інструменти, що знижують ризик ненавмисної ескалації. Саме на цих принципах будувалася ОБСЄ після Гельсінкського заключного акта 1975 року. Однак досвід останнього десятиліття — передусім анексія Криму в 2014 році та повномасштабна агресія 2022 року — переконливо продемонстрував, що кооперативна безпека можлива лише тоді, коли всі сторони визнають спільні правила гри [4, с.87].

Нарешті, необхідно сказати кілька слів про поняття «архітектури безпеки» як аналітичну категорію. Цей термін дозволяє описати не окремі інституції, а їх сукупність — те, як різні організації, норми та механізми взаємодіють між собою, доповнюючи або, навпаки, суперечачи одне одному. Для Європи це особливо актуально: тут паралельно існують НАТО, ЄС, ОБСЄ, Рада Європи — кожна зі своїми функціями та повноваженнями. Після 2022 року взаємодія між цими структурами суттєво інтенсифікувалася, що само по собі є показником адаптивності архітектури безпеки до нових викликів [9, с.124].

Таблиця 1.1

Основні етапи еволюції інституту міжнародної безпеки

Етап	Часовий період	Ключова подія / система	Домінуюча концепція безпеки	Головні механізми
Вестфальський	1648–1815	Вестфальський мир	Державний суверенітет, баланс сил	Двосторонні союзи, династична дипломатія
Версальський	1919–1939	Ліга Націй	Колективна безпека (перша спроба)	Ліга Націй, Пакт Бріана-Келлога

Біполярний	1945–1991	ООН, НАТО, Варшавський пакт	Стимування, ядерний баланс	РБ ООН, блокова система
Постбіполярний	1991–2014	Розширення НАТО та ЄС	Кооперативна / людська безпека	НАТО, ОБСЄ, ЄС, ООН
Сучасний	2014 – донині	Анексія Криму, вторгнення 2022 р.	Колективна оборона, стійкість	НАТО+, ЄС (Strategic Compass)

Таким чином, еволюція інституту міжнародної безпеки — це не лінійний прогрес від простого до складного, а складний процес, у якому старі концепції часто повертаються в новому обрамленні, а нові не завжди приживаються. Поточна війна в Україні — це не просто безпековий виклик, це своєрідний стрес-тест для всієї системи уявлень про те, як влаштований міжнародний порядок і хто несе відповідальність за його підтримання.

1.2. Основні актори та механізми забезпечення міжнародної безпеки в постбіполярний період

Із закінченням холодної війни відкрилося вікно можливостей, яке багато хто сприйняв як шанс переосмислити саму архітектуру міжнародної безпеки. Момент справді був унікальним: зникла загроза, що тридцять років визначала стратегічне мислення більшості держав, відкрилися можливості для розширення зони стабільності на схід. Однак, як показав подальший розвиток подій, ейфорія «кінця історії» виявилася передчасною.

Ключовим актором системи міжнародної безпеки залишається ООН — і передусім її Рада Безпеки. Саме РБ несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру відповідно до Статуту організації. Питання про її реформування обговорюється вже не перший десяток років — і не без підстав. Структура Ради відображає реалії 1945 року, а не сучасного світу: серед постійних членів немає жодної африканської чи латиноамериканської

держави, тоді як Індія з населенням понад мільярд чоловік не має права вето. Реформаторські пропозиції регулярно з'являються в науковому і дипломатичному дискурсі, однак наштовхуються на опір самих же постійних членів, зацікавлених у збереженні статус-кво [27, с.8].

Але навіть у нинішньому форматі ООН зберігає значний потенціал — насамперед у сферах, де великі держави здатні знайти спільний знаменник. Миротворчі операції ООН, попри всю критику на їх адресу, залишаються важливим інструментом стабілізації постконфліктних зон. Станом на початок 2020-х років ООН підтримувала понад дванадцять активних місій у різних регіонах світу. Інша справа, що ці місії мають суттєві обмеження — вони діють лише за згоди приймаючої сторони, не можуть застосовувати силу наступально і залежать від внесків держав-членів [37, с.31].

НАТО у постбіполярний період пройшло через серйозну трансформацію. Виникнувши як оборонний альянс проти радянської загрози, після 1991 року організація змушена була шукати нову ідентичність. Відповідь виявилася двоїстою: з одного боку, розширення на схід (прийняття нових членів із Центральної та Східної Європи), з іншого — освоєння нових функцій (операції з управління кризами, боротьба з тероризмом, кіберзахист). Стратегічна концепція НАТО 2022 року стала реакцією на докорінну зміну безпекового середовища: в ній Росія вперше чітко названа «найбільш значущою та прямою загрозою» безпеці держав-членів [30].

Щодо ЄС — його роль у сфері безпеки довго залишалася предметом дискусій. Формально Союз не є військовим альянсом і не може замінити НАТО в питаннях колективної оборони. Але він розвинув власний інструментарій: Спільну зовнішню та безпекову політику (СЗБП), місії в рамках Спільної безпекової та оборонної політики (СБОП), фінансові механізми підтримки стабільності. Прийнятий у 2022 році «Стратегічний компас» — перший справді стратегічний документ ЄС у сфері безпеки і оборони — зафіксував амбіцію Союзу відігравати більш активну роль у власній безпеці, не покладаючись виключно на США [21, с.7].

ОБСЄ — організація, що об'єднує 57 держав від Ванкувера до Владивостока, — являє собою унікальний майданчик для діалогу в сфері безпеки. Її особливість полягає у тому, що вона будується на принципах консенсусу та всеосяжного підходу до безпеки (що включає військово-політичний, економічний та гуманітарний виміри). Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні, що діяла з 2014 по 2022 рік, стала одним із небагатьох прикладів присутності міжнародних спостерігачів у зоні конфлікту на сході країни. Однак її мандат мав суттєві обмеження, а після повномасштабного вторгнення Росії місія була припинена [33, с.19].

Окремо слід сказати про регіональні організації безпеки. Після закінчення холодної війни їх роль суттєво зросла — частково тому, що глобальні механізми не завжди здатні оперативно реагувати на регіональні кризи. Африканський союз, АСЕАН, Ліга арабських держав — усі вони розвивають власні безпекові механізми з різним ступенем ефективності. У пострадянському просторі Росія намагалася просувати ОДКБ як альтернативу НАТО — але досвід участі (точніше, неучасті) цієї організації в конфлікті в Казахстані у 2022 році і її цілковита відсутність у контексті агресії проти України фактично поховали її репутацію як серйозного безпекового актора [1, с.89].

Не можна оминати і питання про неурядових акторів у сфері безпеки. Транснаціональні терористичні мережі, приватні військові компанії, кіберзлочинні угруповання — усі вони стали важливими гравцями, хоча й дуже різного роду. Особливо показовим є феномен «ПВК Вагнера» — приватної військової структури, що діяла в інтересах Кремля в Сирії, Африці та Україні, де межа між державним і недержавним насильством стала фактично розмитою. Це не просто цікавий казус — це виклик для всієї системи норм міжнародного гуманітарного права, що традиційно регулює поведінку держав, а не приватних структур [5, с.78].

Ще одним відносно новим виміром системи безпеки є кіберпростір. Кібератаки стали невід'ємним елементом сучасних конфліктів — і не лише як

допоміжний інструмент, а й як самостійний вид впливу, здатний порушити функціонування критичної інфраструктури. Україна виявилася на передовій цього виду протистояння: ще до 2022 року країна пережила кілька масштабних кібератак, зокрема на енергетичну інфраструктуру. ЄС у відповідь на ці виклики розробив Стратегію кібербезпеки, що передбачає спільні механізми реагування та стандарти захисту [18, с.11].

Важливим елементом сучасної системи безпеки є також механізми превентивної дипломатії — інструменти раннього попередження та запобігання конфліктам. ООН, ОБСЄ та ЄС мають відповідні структури, але їхня ефективність на практиці залишається дискусійним питанням. Приклад України у 2021–2022 роках показовий: незважаючи на очевидні ознаки підготовки російського вторгнення — концентрацію військ, риторичну ескалацію, дипломатичні ультиматуми — превентивні механізми не спрацювали. Тут є кілька пояснень: нестача політичної волі, прорахунки в оцінці намірів Москви і — що важливо — відсутність механізмів примусу до виконання навіть тих рішень, що приймалися [7, с.75].

Таблиця 1.2

**Основні актори системи міжнародної безпеки та їхні функції у
постбіполярний період**

Організація	Тип	Членство	Ключові функції	Інструменти впливу	Обмеження
ООН / РБ ООН	Універсальна міжурядова організація	193 держави	Підтримання миру, санкції, миротворчість	Резолюції, місії, санкції	Право вето постійних членів
НАТО	Регіональний оборонний альянс	32 держави	Колективна оборона (ст. 5), кризове управління	Військова сила, планування, стримування	Обмежена географічна зона
ЄС	Регіональна інтеграційна організація	27 держав	СЗБП, СБОП, санкції,	Фінансові інструменти,	Відсутність єдиного командування

			підтримка стабільності	місії, дипломатія	
ОБСЄ	Регіональна організація безпеки	57 держав	Діалог, моніторинг, заходи довіри	Місії, спостережні операції, механізми	Консенсусне рішення
Держави-лідери (США, КНР, ЄС)	Державні актори	—	Формування порядку денного, фінансування	Дипломатія, санкції, військова сила	Конкуруючі інтереси
НВО / ПВК	Недержавні актори	—	Виконання завдань, лобіювання, дестабілізація	Гнучкість, анонімність	Поза правовим полем

Сукупність цих акторів формує систему, що за своєю природою є децентралізованою і суперечливою. Немає єдиного «архітектора» міжнародної безпеки — натомість є постійна конкуренція за вплив, норми та ресурси. Саме тому будь-яка серйозна криза — як-от нинішня війна в Україні — неминуче стає випробуванням не лише для окремих організацій, а й для всієї системи в цілому. Питання не в тому, чи є відповідні інститути — вони є. Питання в тому, чи здатні вони діяти злагоджено тоді, коли це найбільш необхідно.

Завершення епохи жорсткого двополюсного протистояння не привело світову спільноту до очікуваного гармонійного та безконфліктного правового порядку. Натомість воно відкрило шлях до складної, багатовекторної та глибоко децентралізованої системи, де традиційні державні інститути змушені функціонувати в умовах постійного розмивання класичного міжнародного права, появи нових вимірів міждержавної конкуренції (насамперед кібернетичного та інформаційно-психологічного) та стрімкої втрати державної монополії на насильство через вихід на арену мережевих транснаціональних акторів і приватних парамілітарних структур.

Головна системна суперечність сучасного безпекового ландшафту криється в очевидному розриві між формальною наявністю розгалужених інституційних механізмів та їхньою реальною спроможністю здійснювати ефективний кризовий менеджмент і примус до миру. Рада Безпеки ООН, яка задумувалася як верховний гарант глобальної стабільності, у постбіполярну епоху все частіше демонструє стан хронічного політико-правового паралічу. Консервація геополітичних реалій середини ХХ століття та системне зловживання правом вето з боку ревізійністських постійних членів перетворили цей універсальний майданчик із дієвого інструменту колективної безпеки на орган риторичного протистояння та легалізації геополітичного егоїзму окремих наддержав. Подібний інституційний вакуум і криза легітимності універсальних організацій змусили регіональні оборонні та інтеграційні інститути проходити через хворобливу реконцептуалізацію власних стратегічних доктрин.

1.3. Методологічні підходи до аналізу ефективності інститутів безпеки в умовах збройних конфліктів

Аналізувати ефективність міжнародних інститутів безпеки — завдання непросте навіть у відносно спокійні часи. В умовах активного збройного конфлікту воно ускладнюється багаторазово: змінюються умови, скорочуються часові горизонти для оцінки, сама ситуація є надто динамічною, щоб робити остаточні висновки. Тим не менше, методологічна основа для такого аналізу існує — і вона достатньо розвинута, щоб дати нам не лише дескриптивне, а й пояснювальне знання.

Перш за все, необхідно визначитися з тим, що ми взагалі маємо на увазі під «ефективністю» в даному контексті. У найзагальнішому вигляді ефективність інституту — це його здатність досягати заявлених цілей. Але тут одразу виникає проблема: цілі міжнародних інституцій безпеки часто сформульовані настільки широко і абстрактно, що оцінити ступінь їх

досягнення вкрай складно. «Підтримання міжнародного миру і безпеки» (мета ООН за Статутом) — що це означає конкретно? Відсутність будь-яких збройних конфліктів у світі? Тоді ООН неефективна з першого дня свого існування. Або щось більш реалістичне — запобігання ескалації, обмеження руйнувань, забезпечення гуманітарного доступу? [2, с.159].

Саме тому в методологічному плані продуктивним є розмежування між різними рівнями ефективності. По-перше, це ефективність на рівні виходів (outputs) — чи приймає інститут відповідні рішення, резолюції, санкції? По-друге, ефективність на рівні результатів (outcomes) — чи змінює це реальну поведінку акторів? По-третє, ефективність на рівні впливу (impact) — чи досягаються кінцеві цілі (припинення насилля, відновлення миру, дотримання норм міжнародного права)? Ця трирівнева схема дозволяє уникнути помилки ототожнення активності інституту з його реальною дієвістю.

Наприклад, Рада Безпеки ООН після 24 лютого 2022 року провела десятки засідань, приймала резолюції (хоча й заблоковані Росією) та сприяла скликанню надзвичайних сесій Генеральної Асамблеї. На рівні outputs — інститут функціонував. На рівні outcomes — вплив на поведінку Росії виявився нульовим. На рівні impact — агресія не була зупинена через механізми РБ. Ця різниця між трьома рівнями є принципово важливою для адекватного розуміння того, де саме система дала збій — і чому [14, с.79].

Серед методологічних підходів, що застосовуються для аналізу ефективності безпекових інституцій, виділяються кілька основних напрямів. Перший — інституціоналістський підхід — фокусується на структурних характеристиках організацій: їхніх мандатах, ресурсах, процедурах прийняття рішень і механізмах виконання. Цей підхід добре пояснює системні обмеження, але може недооцінювати роль агентності — тобто дій конкретних акторів всередині і навколо інституцій. Другий — конструктивістський — наголошує на тому, як норми та ідентичності формують поведінку держав; ефективність тут вимірюється в термінах нормативного впливу, а не лише матеріальних результатів [25, с.89].

Третій підхід — раціоналістичний — розглядає держав як раціональних акторів, що обирають рівень участі в міжнародних інституціях на основі розрахунку витрат і вигод. Звідси — пояснення, чому держави іноді виходять із міжнародних угод або ігнорують рішення організацій, членами яких є. США під час адміністрації Трампа, Росія у відносинах з ОБСЄ і Радою Європи — типові приклади такої поведінки. Четвертий підхід — критична теорія — ставить під сумнів саму нейтральність міжнародних інституцій і розглядає їх як механізми відтворення певних владних відносин. З цієї перспективи «міжнародний порядок, заснований на правилах» — не нейтральна конструкція, а система, що відображає і закріплює інтереси тих, хто її створював.

У практичному плані аналіз ефективності безпекових інституцій – таких як Організація Об'єднаних Націй (особливо її Рада Безпеки), Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), НАТО, Європейський Союз (у вимірі спільної зовнішньої та безпекової політики), а також регіональні організації на кшталт Африканського Союзу чи ОДКБ – передбачає використання кількох конкретних і взаємодоповнювальних методів дослідження. Кожен із цих методів має свої сильні та слабкі сторони, однак у сукупності вони дозволяють отримати доволі повну картину того, наскільки ефективно міжнародні інститути справляються зі своїми мандатами у сфері запобігання конфліктам, управління кризами та постконфліктного відновлення.

По-перше, порівняльний аналіз випадків (case study) є одним із найпоширеніших інструментів у дослідженнях міжнародної безпеки. Він дозволяє досліднику зіставити поведінку тих самих інститутів у різних конфліктах – наприклад, порівняти реакцію ООН на агресію проти Кувейту 1990 року, геноцид у Руанді 1994 року, війни в Югославії, російсько-грузинську війну 2008 року, анексію Криму 2014 року та повномасштабне вторгнення Росії в Україну 2022 року. Завдяки такому зіставленню можна виявити закономірності: за яких умов інституції спрацьовують ефективно

(наявність політичної волі великих держав, чіткий мандат, достатнє ресурсне забезпечення, підтримка регіональних акторів), а за яких – демонструють бездіяльність або неефективність (ветування постійними членами РБ ООН, відсутність механізмів примусу, суперечності між мандатами різних організацій). Важливим аспектом порівняльного аналізу є також можливість вивчати не лише успішні кейси, але й так звані «темні» випадки (dark cases), коли інституції свідомо не втручалися через політичні розбіжності. Це дозволяє уникнути хибного враження, що безпекові інституції завжди діють однаково послідовно.

По-друге, контрфактичний аналіз ставить питання, яке на перший погляд здається суто умоглядним, але насправді має глибоке методологічне значення: «Що було б, якби інститут не існував або діяв інакше?» Наприклад, чи спалахнула б війна в Україні раніше та з більшою інтенсивністю, якби не було санкційного режиму ЄС та структур НАТО на східному фланзі? Або чи змогла б Росія захопити Маріуполь уже в 2015 році без дії Мінських угод (якими б недосконалыми вони не були)? Це методологічно складне питання, оскільки контрфактичні сценарії неможливо безпосередньо спостерігати або перевірити емпірично в строгому значенні природничих наук. Однак воно дозволяє уникнути надмірного песимізму, адже відсутність очевидних результатів не обов'язково означає відсутність впливу. Якщо інституція запобігла конфлікту, ми цього конфлікту не бачимо, а отже можемо помилково вважати, що інституція нічого не робила. Контрфактичний аналіз змушуватиме дослідника аргументовано порівнювати реальний перебіг подій із вірогідним альтернативним перебігом, спираючись на знання про наміри акторів, зовнішні обмеження та попередні подібні ситуації. У такий спосіб формується більш збалансована оцінка ролі міжнародних інститутів.

По-третє, процес-трейсинг (process tracing) є одним із найбільш глибинних якісних методів, який дозволяє відстежити причинно-наслідкові ланцюжки – від конкретних рішень інституцій до реальних змін у поведінці акторів. Наприклад, дослідник може зафіксувати, як певна резолюція РБ ООН,

ухвалена після дебатів і застосування права вето, призвела до запровадження ембарго на постачання зброї, а це ембарго, у свою чергу, вплинуло на оперативні спроможності воюючих сторін. Процес-трейсинг передбачає роботу з первинними документами (протоколи засідань, дипломатичне листування, звіти моніторингових місій), інтерв'ю з учасниками подій, аналіз відкритих заяв і внутрішніх меморандумів. Такий підхід дає змогу не лише констатувати кореляцію, але й доказово обґрунтовувати причинність. Саме завдяки процес-трейсингу було показано, наприклад, як санкційні пакети ЄС проти Росії поступово вплинули на доступ до західних технологій, що у довгостроковій перспективі ускладнило російське виробництво деяких видів озброєнь [26, с.211].

Окремо варто зупинитися на питанні показників ефективності, оскільки саме вибір метрик багато в чому визначає висновки дослідника. Традиційно в літературі з міжнародних відносин, безпекових студій та політології використовуються кількісні показники. Серед них: кількість ухвалених резолюцій за певний період (наприклад, щодо кризи в Україні), обсяг фінансування миротворчих та моніторингових місій (у млн або млрд доларів), тривалість конфліктів до моменту втручання інституції, динаміка кількості жертв до та після застосування заходів, кількість проведених засідань, швидкість реагування (наприклад, час від початку конфлікту до першої офіційної заяви). Ці показники мають очевидні переваги: вони дають змогу проводити статистичний аналіз, ранжувати інституції за ефективністю, виявляти тренди та кореляції. Однак вони мають суттєві обмеження. По-перше, не все, що важливо, піддається кількісному виміру. Інститут може ухвалювати багато резолюцій, але всі вони можуть бути невиконуваними або свідомо слабкими. По-друге, кількісні показники часто не враховують контекст – наприклад, політичну вагу різних конфліктів або асиметрію можливостей сторін. Найважливішим, однак, є поняття превентивної ефективності – тобто того, скільки конфліктів не відбулося завдяки діяльності інститутів. Цей аспект за своєю природою є контрфактичним твердженням,

яке неможливо виміряти прямо. Як довести, що війна в країні X не почалася саме через присутність миротворчої місії, а не через інші причини (брак ресурсів у потенційного агресора, погодні умови, внутрішньополітичні проблеми)? Тому дослідники все частіше звертаються до якісних методів. Контент-аналіз документів дозволяє виявити реальні пріоритети інституцій, приховані суперечності між державами-членами, зміну риторики з часом. Глибинні інтерв'ю з практиками – чинними та колишніми дипломатами, військовими, чиновниками міжнародних організацій – дають змогу отримати інсайдерську інформацію про те, як відбувалося ухвалення рішень, де були реальні «вузькі місця» та чому певні ініціативи провалилися. Аналіз дипломатичного листування (іноді опублікованого після розсекречення або через витоки) розкриває нюанси торгу між державами, погрози, обіцянки компромісів. Комбінація кількісних та якісних методів – так званий змішаний дизайн дослідження – на сьогодні вважається найбільш валідним підходом до оцінки ефективності безпекових інституцій, оскільки він поєднує статистичну широту з контекстуальною глибиною. [12, с.134]

В умовах активного збройного конфлікту — а саме в цих умовах ми й перебуваємо стосовно теми даної роботи — методологічні виклики загострюються. Інформація фрагментована, доступ до польових даних обмежений, а динаміка подій може суттєво змінитися між постановкою дослідницьких питань і написанням відповідей на них. Дослідник, що вивчає ефективність НАТО чи ООН у контексті російсько-української війни, має справу з «живим» об'єктом дослідження — що само по собі накладає певні обмеження на претензії щодо остаточності висновків.

Тут методологічно продуктивним є поняття «стійкості» (resilience) як альтернативного критерію ефективності. Інститут є ефективним не тоді, коли він запобігає будь-яким загрозам (що фізично неможливо), а тоді, коли він здатний адаптуватися до нових умов, поглинати шоки і зберігати базові функції навіть в умовах серйозних випробувань. З цієї точки зору НАТО після 2022 року демонструє відносно високу стійкість — організація не лише не

розпалася, а й суттєво зміцнила свою згуртованість і розширила склад. ООН зберігає роль нормативного майданчика попри паралізовану РБ. ЄС, незважаючи на початкові розбіжності, ухвалив безпрецедентний пакет підтримки України [15, с.219].

Водночас не можна не зауважити, що концепція стійкості сама по собі не є вільною від критики. Деякі дослідники вказують на те, що надмірний акцент на стійкості системи може маскувати нездатність вирішити першопричини кризи. Адаптація до хаосу — це не те ж саме, що відновлення нормального функціонування. Прийнятність певного рівня нестабільності як «нової норми» може зменшити тиск на реальні структурні реформи [34, с.287].

Для даного дослідження методологічна основа включає кілька взаємодоповнювальних підходів. По-перше, інституціоналістський аналіз — розгляд структурних характеристик ключових безпекових інституцій та їхніх мандатів. По-друге, порівняльний аналіз — зіставлення поведінки інституцій до і після 2022 року, а також порівняння різних організацій між собою. По-третє, нормативний аналіз — оцінка того, наскільки дії акторів відповідають задекларованим принципам міжнародного права і нормам міжнародної безпеки. Нарешті, по-четверте, процес-трейсинг — відстеження конкретних механізмів, через які рішення інституцій (або їхня відсутність) впливали на динаміку конфлікту [11, с.47].

Варто також позначити певні методологічні обмеження. По-перше, хронологічні: оскільки конфлікт триває, частина аналізу неминуче спирається на попередні, а не остаточні дані. По-друге, інформаційні: доступ до внутрішніх документів організацій, дипломатичного листування та даних розвідки залишається обмеженим. По-третє, нормативні: будь-який дослідник привносить у аналіз певну систему цінностей — і вона неминуче впливає на формулювання дослідницьких питань і оцінку результатів. Усвідомлення цих обмежень не знижує цінність аналізу, але вимагає відповідної інтелектуальної чесності.

Підсумовуючи, можна констатувати: методологічна база для аналізу ефективності інститутів безпеки достатньо розвинута, але жоден підхід не дає вичерпного пояснення. Реаліст бачить одне, ліберальний інституціоналіст — інше, конструктивіст — третє. У цьому є певна цінність: поліфонія підходів дозволяє охопити різні виміри складного явища. Завдання дослідника — не вибрати «єдино правильний» підхід, а використати їх взаємодоповнювально, зберігаючи критичну дистанцію щодо кожного з них [5, с.201].

Досвід російсько-української війни унаочнив, що жодна з наявних парадигм політичної науки — ні реалізм, ні ліберальний інституціоналізм, ні конструктивізм — не здатна одноосібно та вичерпно пояснити механіку руйнації сучасної безпекової архітектури. Ми спостерігаємо парадоксальне повернення до жорсткого державоцентричного реалізму та логіки військового стримування на тлі того, що інструменти кооперативної та людської безпеки, які напрацьовувалися десятиліттями, виявилися фактично заблокованими через деструктивні дії окремих суб'єктів міжнародного права.

Водночас сучасна трансформація інституту міжнародної безпеки характеризується розмиванням монополії традиційних універсальних організацій та перенесенням центру ваги на регіональні безпекові структури та мережеві формати взаємодії. Перехід від «кооперативної безпеки» до концепції «колективної оборони» та «інституційної стійкості» (resilience) відображає намагання демократичної спільноти адаптуватися до умов гібридної багатополлярності. Поточний етап еволюції архітектури безпеки демонструє, що життєздатність системи залежить не від універсальності її охоплення, а від ціннісної та стратегічної консолідації її учасників, що унаочнюється на прикладі внутрішньої консолідації НАТО та розширення безпекових функцій Європейського Союзу.

Тому наукове осмислення інституту міжнародної безпеки потребує формування нових, інтегрованих методологічних підходів, які б враховували як класичний мілітарний вимір протистояння, так і новітні асиметричні загрози. Російсько-українська війна виступає не просто локальним чи

регіональним конфліктом, а глобальним транзитивним пунктом, який завершує постбіполярний етап розвитку і формує контури нової, поки що невизначеної системи міжнародного порядку. Розуміння цих теоретичних трансформацій є критично важливим для подальшого аналізу прикладних аспектів діяльності конкретних міжнародних організацій, їхньої інституційної кризи та потенціалу до реформування в умовах сучасного геополітичного зламу.

Отже, теоретико-методологічні засади дослідження інституту міжнародної безпеки формують той аналітичний інструментарій, без якого неможливо адекватно осмислити роль і можливості існуючих організацій у контексті сучасної війни. Поняття, що розвивалися в академічному дискурсі десятиліттями, сьогодні отримують нову, надзвичайно гостру актуальність. Питання про те, чому одні інституції виявляються дієвими, а інші — безсилимими перед обличчям повномасштабної агресії, є не лише теоретичним — воно має безпосереднє значення для майбутнього міжнародного порядку.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ ПІД ВПЛИВОМ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

2.1. Криза традиційної євроатлантичної архітектури безпеки після 2014 та 2022 років

Система міжнародної безпеки, яка формувалася після завершення «холодної війни», тривалий час розглядалася як одна з найбільш стабільних моделей міжнародної взаємодії у сучасній історії. Після розпаду СРСР та завершення біполярного протистояння в Європі виникли передумови для побудови нового безпекового середовища, заснованого на принципах колективної безпеки, міжнародного права, взаємної співпраці та недоторканності державних кордонів. Саме ці принципи були покладені в основу діяльності НАТО, Європейського Союзу, ОБСЄ та Організації Об'єднаних Націй. Упродовж кількох десятиліть вважалося, що широкомасштабна війна на європейському континенті більше не є реальною загрозою.

Разом із тим події 2014 року, пов'язані з анексією Криму та початком збройного конфлікту на сході України, стали першими ознаками глибокої кризи європейської системи безпеки. Російська Федерація фактично порушила фундаментальні принципи міжнародного права, зокрема положення Статуту ООН, Гельсінського заключного акту та Будапештського меморандуму. Реакція міжнародної спільноти на ці події виявилася недостатньо ефективною, що створило передумови для подальшої ескалації агресивної політики Росії. Повномасштабне вторгнення 2022 року остаточно продемонструвало неспроможність традиційної архітектури безпеки запобігти масштабній війні в центрі Європи. [9, с. 74]

У науковій літературі безпекова архітектура визначається як сукупність міжнародних інститутів, правових норм, механізмів співробітництва та політичних домовленостей, які забезпечують підтримання миру й

стабільності. Євроатлантична модель безпеки після 1991 року спиралася на декілька ключових елементів: розширення НАТО, поглиблення інтеграції ЄС, систему контролю над озброєннями та функціонування міжнародних організацій як інструментів стримування конфліктів. Однак ефективність цієї моделі значною мірою залежала від припущення, що великі держави дотримуватимуться загальних правил та не вдаватимуться до відкритої військової агресії. [12, с. 98]

Після 2014 року світова спільнота зіткнулася з новою реальністю: Російська Федерація не просто відійшла від фундаментальних принципів післявоєнного порядку, закладених у Ялтинсько-Потсдамській системі, але й розпочала цілеспрямовану кампанію з використання вразливостей сучасних міжнародних інституцій. Якщо раніше вважалося, що глобальна архітектура безпеки, підкріплена статутом ООН, Гельсінськими угодами та Паризькою хартією, здатна стримувати великомасштабну агресію, то анексія Криму та розпалювання війни на Донбасі продемонстрували принципову неспроможність цих механізмів перед обличчям держави, яка використовує асиметричні методи. Москва систематично застосовувала та продовжує застосовувати широкий спектр інструментів гібридної війни. Серед них варто виділити, по-перше, масштабні інформаційні операції, спрямовані на розмивання фактологічної картини світу, дискредитацію демократичних інституцій та легітимізацію власних дій через пропагандистські медіа, тролів і ботів. По-друге, це кібератаки на критичну інфраструктуру – енергомережі, транспортні вузли, фінансові системи та виборчі процеси в різних країнах, що дозволяло дестабілізувати суспільства без жодного пострілу. По-третє, енергетичний тиск, який виражався не лише в перериванні поставок газу до Європи взимку, а й у створенні залежності через політично вмотивовані газопроводи, а також у маніпуляціях цінами. По-четверте, пряма підтримка сепаратистських рухів не тільки на пострадянському просторі, але й у країнах Західних Балкан, Молдові та навіть у деяких регіонах Західної Європи, де Росія використовувала проросійські партії та громадські організації як проксі-

акторів. По-п'яте, політичне втручання у внутрішні справи інших держав через фінансування політичних сил, організацію референдумів у невизнаних республіках та використання інструментів «м'якої сили» для впливу на електоральні процеси. Уся ця стратегія була спланована таким чином, щоб дозволяти Росії уникати прямого військового зіткнення з НАТО, яке мало б непередбачувані та катастрофічні наслідки для всього світу, і водночас системно підривати стабільність у євроатлантичному регіоні. Завдяки цьому Москва могла досягати своїх геополітичних цілей, створюючи «сірі зони» та заморожені конфлікти, що слугували постійним джерелом напруги.

Важливо зазначити, що криза безпеки після 2014 року мала не лише військовий, але й глибокий політичний та ідеологічний характер. Європейські держави тривалий час не могли виробити єдиного підходу до російської політики через різницю в історичному досвіді, економічних інтересах та безпекових сприйняттях. Частина країн, зокрема Німеччина, Франція, Італія та інші західноєвропейські держави, продовжувала сприймати Росію як важливого економічного партнера, невід'ємне джерело енергетичних ресурсів (передусім природного газу) та необхідного гравця для вирішення глобальних питань, таких як боротьба з тероризмом чи іранська ядерна програма. Подібна позиція ґрунтувалася на концепції «стратегічного партнерства» та модернізації, що ігнорувала агресивні дії Москви. У той же час інші держави, насамперед країни Центральної та Східної Європи – Польща, країни Балтії (Литва, Латвія, Естонія), Румунія, а також Чехія, Словаччина та Угорщина (остання згодом змінила риторіку) – наголошували на необхідності посилення оборонної політики, розгортання постійних сил НАТО на східному фланзі, створення системи протиповітряної оборони та рішучого стримування російської агресії. Ці країни посилялися на власний досвід окупації та домінування СРСР, а також на безпосередню географічну близькість до зони конфлікту. Подібна неоднорідність позицій – розкол між «старою» та «ною» Європою – негативно впливала на швидкість ухвалення рішень та ефективність колективної реакції ЄС і НАТО. Через механізми консенсусу та

постійні дебати щодо посилення санкцій або надання летальної зброї Україні, реакція Заходу часто була запізнілою, непослідовною та недостатньою для того, щоб повністю зупинити агресора. Лише поступово, після низки резонансних інцидентів (як от збиття малайзійського «Боїнга» МН17, отруєння Скрипалів у Солсбері, кібератаки NotPetya), Європа почала консолідуватися навколо більш жорсткої лінії, однак цей процес зайняв роки, протягом яких Росія продовжувала зміцнювати свої позиції в гібридному просторі. [4, с. 116]

Одним із ключових факторів кризи стало руйнування системи контролю над озброєннями, яка тривалий час забезпечувала відносну стабільність у Європі. Упродовж останніх років фактично припинили діяти або втратили ефективність декілька важливих міжнародних договорів, зокрема Договір про ліквідацію ракет середньої та меншої дальності, Договір про звичайні збройні сили в Європі та Договір з відкритого неба. Відсутність ефективних механізмів контролю над військовими потенціалами призвела до зростання взаємної недовіри між державами та нової хвилі мілітаризації.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році стало переломним моментом для всієї системи міжнародної безпеки. Події лютого 2022 року показали, що міжнародні механізми запобігання війнам не здатні оперативно реагувати на агресію великої ядерної держави. Незважаючи на численні дипломатичні зусилля, санкції та міжнародні переговори, Росія продовжила військові дії, а бойові дії набули масштабного характеру. [7, с. 77]

Після 2022 року відбулися суттєві зміни у підходах європейських держав до питань безпеки. Насамперед значно посилилася роль НАТО як головного військово-політичного інституту євроатлантичного простору. Якщо у попередні роки всередині Альянсу тривали дискусії щодо його майбутньої ролі та необхідності реформування, то російсько-українська війна фактично повернула НАТО до класичної функції колективної оборони. У новій Стратегічній концепції НАТО 2022 року Росія була офіційно визначена як найбільш значна та пряма загроза безпеці союзників. [30]

Суттєвих змін зазнала і політика окремих держав-членів Альянсу. Країни Балтії, Польща, Румунія та інші держави східного флангу НАТО різко збільшили оборонні витрати та активізували модернізацію власних збройних сил. Особливе значення мало рішення Фінляндії та Швеції щодо вступу до НАТО, оскільки протягом десятиліть ці держави дотримувалися політики військового нейтралітету. Таким чином, війна в Україні фактично призвела до нового етапу розширення Альянсу та зміцнення його позицій у Північній Європі.

Водночас криза міжнародної безпеки актуалізувала питання стратегічної автономії Європейського Союзу. Після 2022 року в ЄС посилювалися дискусії щодо необхідності створення власних ефективних оборонних механізмів, здатних діяти незалежно від США. Значним кроком у цьому напрямі стало ухвалення документа «Стратегічний компас», який визначив ключові напрями розвитку європейської оборонної політики. У документі наголошується на необхідності зміцнення кібербезпеки, розвитку спільних військових можливостей та підвищення готовності ЄС до реагування на кризові ситуації. [21]

Окремої уваги заслуговує проблема енергетичної безпеки, яка стала одним із центральних елементів сучасної безпекової політики Європи. Протягом багатьох років значна частина держав ЄС залишалася залежною від російських енергоресурсів. Росія активно використовувала енергетику як інструмент політичного впливу, а війна в Україні лише посилювала усвідомлення цієї загрози. Після 2022 року європейські країни почали прискорено диверсифікувати джерела постачання енергоносіїв, інвестувати у відновлювану енергетику та розширювати співпрацю у сфері енергетичної безпеки. [23, с. 54]

Крім традиційних військових загроз, російсько-українська війна суттєво змінила уявлення про характер сучасних конфліктів. Сучасна безпека дедалі більше охоплює кіберпростір, інформаційний вплив, економічний тиск та питання стійкості критичної інфраструктури. Саме тому в сучасній науковій думці дедалі частіше використовується поняття «комплексної безпеки», яке

передбачає взаємозв'язок між військовими, економічними, соціальними та технологічними чинниками. [11, с. 215]

Російська агресія проти України стала також випробуванням для концепції кооперативної безпеки, яка передбачала можливість побудови стабільних міжнародних відносин через співпрацю та діалог між державами. До 2014 року значна частина європейських політиків вважала, що економічна інтеграція та взаємозалежність можуть стримувати великі війни. Проте практика показала, що економічні зв'язки самі по собі не гарантують відмови від силової політики. Росія, залишаючись інтегрованою у світову економіку, водночас проводила дедалі агресивнішу зовнішню політику. [4, с. 167]

Важливим наслідком війни стала трансформація підходів до національної стійкості держав. Після 2022 року стало очевидно, що безпека країни залежить не лише від чисельності армії, але й від здатності суспільства функціонувати в умовах тривалої кризи. Україна продемонструвала високий рівень суспільної мобілізації, стійкості державних інституцій та адаптивності економіки навіть в умовах масштабної війни. Цей досвід активно вивчається західними державами як приклад ефективної організації національної стійкості. [15, р. 221]

Таблиця 2.1

Основні зміни у євроатлантичній системі безпеки після 2022 року

Напрямок трансформації	Характер змін	Наслідки
Роль НАТО	Посилення військової присутності у Східній Європі	Зростання оборонної координації
Політика ЄС	Розвиток стратегічної автономії	Формування нових оборонних механізмів
Енергетична безпека	Скорочення залежності від РФ	Диверсифікація постачання енергоносіїв
Кібербезпека	Активізація захисту критичної інфраструктури	Посилення міждержавної співпраці
Контроль над озброєннями	Криза міжнародних договорів	Зростання мілітаризації

Дані таблиці демонструють, що російсько-українська війна вплинула практично на всі складові європейської безпеки. Трансформація торкнулася не лише військової сфери, але й енергетичної, інформаційної та економічної політики держав.

Показовим є й те, що війна в Україні змінила громадську думку в багатьох країнах світу. Якщо раніше підтримка НАТО або збільшення оборонних витрат часто викликали дискусії, то після 2022 року населення більшості європейських держав почало значно активніше підтримувати посилення безпекової політики. Соціологічні дослідження демонструють зростання довіри до НАТО та європейських інституцій як гарантів безпеки. [13]

Ще одним важливим аспектом є зміна ролі США у системі міжнародної безпеки. Російсько-українська війна фактично підтвердила, що Сполучені Штати залишаються ключовим гарантом безпеки європейського континенту. Саме американська військова, фінансова та політична підтримка України стала одним із головних факторів стримування подальшої ескалації російської агресії. Водночас війна показала і певну залежність Європи від американських безпекових ресурсів.

Сучасна безпекова ситуація свідчить про формування нової моделі міжнародних відносин, у якій дедалі більше значення мають регіональні союзи, технологічна перевага, стійкість держав та швидкість політичного реагування. Світова система поступово переходить від відносно стабільного порядку до більш конфліктної та непередбачуваної моделі, у якій класичні механізми стримування вже не гарантують стабільності. [1, с. 143]

Водночас війна в Україні продемонструвала і певні сильні сторони міжнародної системи. Попри обмежену ефективність окремих міжнародних організацій, держави Заходу змогли сформувати безпрецедентний рівень політичної та економічної координації. Санкційна політика проти Росії, військова допомога Україні, дипломатична ізоляція РФ та зміцнення

трансатлантичної єдності стали прикладами колективної реакції демократичних держав на порушення міжнародного права.

Таблиця 2.2

Ключові зміни у системі європейської безпеки після 2022 року

Напрямок трансформації	Прояв змін	Наслідки для міжнародної безпеки
Посилення НАТО	Збільшення військових бюджетів, розширення присутності у Східній Європі	Формування нової моделі стримування Росії
Розширення Альянсу	Вступ Фінляндії та Швеції до НАТО	Посилення безпеки Балтійського регіону
Мілітаризація ЄС	Реалізація Strategic Compass та оборонних програм	Зростання автономності ЄС у сфері оборони
Енергетична переорієнтація	Відмова від російських енергоносіїв	Зменшення енергетичної залежності Європи
Кібербезпека	Створення нових механізмів кіберзахисту	Розширення поняття міжнародної безпеки

Дані, наведені у таблиці, свідчать про те, що після 2022 року європейська система безпеки зазнала не просто корекції, а фактично структурної перебудови. Якщо раніше головний акцент робився на підтриманні стабільності через дипломатичний баланс і економічну взаємозалежність, то тепер у центрі уваги опинилися питання військового стримування, енергетичної автономії та стійкості до гібридних загроз. Саме російсько-українська війна стала каталізатором цих процесів [21, р. 18].

Упродовж тривалого часу в Європі домінувало переконання, що масштабна війна між державами континенту є практично неможливою. Політика взаємної економічної інтеграції розглядалася як головний інструмент забезпечення миру. Проте події 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році, засвідчили помилковість подібних уявлень. Виявилось, що економічні зв'язки не гарантують відмову

держави від агресивної політики, якщо вона керується ревізійністськими цілями та прагненням до відновлення сфери впливу [7, с. 79].

Водночас зміни торкнулися не лише європейських держав, а й загального розуміння міжнародної безпеки. Сучасна безпекова політика дедалі більше охоплює питання кіберпростору, захисту критичної інфраструктури, інформаційної безпеки та стійкості суспільства до кризових ситуацій. Пандемія COVID-19, енергетична криза та війна в Україні продемонстрували, що безпека більше не може трактуватися виключно у військовому сенсі. Стійкість держави залежить також від здатності функціонувати в умовах масштабних економічних, інформаційних та гуманітарних потрясінь [11, с. 214].

Особливу увагу у новій системі міжнародної безпеки почала відігравати концепція *resilience* — національної стійкості. У західних наукових і політичних колах вона поступово перетворюється на один із ключових принципів безпекової політики. Її сутність полягає у здатності держави не лише протистояти загрозам, а й швидко адаптуватися до них, зберігаючи функціональність основних суспільних та державних інститутів. Український досвід воєнного часу став практичним прикладом реалізації цієї концепції [15, р. 220].

Не менш важливим аспектом трансформації безпекового середовища стало посилення ролі суспільної думки у питаннях міжнародної інтеграції. Після 2022 року підтримка НАТО та Європейського Союзу серед громадян України досягла рекордних показників. Для більшості українського суспільства євроатлантична інтеграція почала сприйматися не лише як політичний вибір, а як питання фізичного виживання держави [13, р. 4].

У свою чергу, у країнах Європейського Союзу також відбулося переосмислення ролі безпеки. Згідно з опитуваннями Європейської Комісії, рівень підтримки спільної оборонної політики ЄС після початку повномасштабної війни значно зріс. Населення держав-членів дедалі частіше

підтримує збільшення оборонних витрат та посилення координації у сфері безпеки [17].

Традиційна модель безпеки, яка вибудовувалася на ліберальних засадах економічної взаємозалежності та політичного діалогу з Російською Федерацією, виявилася не просто неефективною, а й деструктивною, оскільки тривалий час маскувала реальний рівень ревізійоністських загроз з боку Москви. Перехід від парадигми «кооперативної безпеки» до стратегії безкомпромісного «військового стримування» (*deterrence by denial*) де-факто означає остаточний демонтаж залишків постбіполярного світоустрою та повернення до жорстких реалістичних інструментів колективної оборони.

У цьому контексті інституційна адаптація НАТО, що виразилася у затвердженні Мадридської стратегічної концепції та форсованому включенні до свого складу Фінляндії та Швеції, демонструє відновлення класичної місії Альянсу як оборонного бастіону проти експансіонізму. Водночас виокремлення концепту «національної стійкості» (*resilience*) та інтеграція асиметричних сфер (кіберпростір, енергетична незалежність, інформаційний захист) до структури «комплексної безпеки» свідчать про те, що сучасні євроатлантичні інститути змушені еволюціонувати за межі суто мілітарних доктрин. Європейський Союз, ухвалюючи «Стратегічний компас», продемонстрував заявку на геополітичну суб'єктність, проте його оборонний потенціал усе ще залишається комплементарним щодо стратегічних можливостей США, які підтвердили свій статус безальтернативного провайдера безпеки в Європі.

Таким чином, російсько-українська війна стала не лише регіональним конфліктом, а подією глобального масштабу, яка суттєво вплинула на міжнародну систему безпеки. Вона продемонструвала кризу старих механізмів стримування та необхідність формування нових інструментів реагування на сучасні загрози. Система міжнародної безпеки сьогодні перебуває у стані глибокої трансформації, результати якої визначатимуть розвиток міжнародних відносин у найближчі десятиліття.

2.2. Роль та ефективність ООН у врегулюванні російсько-українського конфлікту

Організація Об'єднаних Націй була створена після завершення Другої світової війни як універсальний міжнародний механізм підтримання миру та безпеки. Основна ідея її функціонування полягала у запобіганні новим масштабним війнам через систему колективної безпеки, міжнародного права та дипломатичного врегулювання конфліктів. Центральне місце у цій структурі займає Рада Безпеки ООН, яка відповідно до Статуту ООН несе головну відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки [38].

Однак російсько-українська війна стала одним із найбільших випробувань для Організації Об'єднаних Націй за весь період її існування. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році фактично поставило під сумнів ефективність чинної системи міжнародної безпеки та спроможність ООН виконувати власні функції. Найбільшою проблемою стало те, що держава-агресор є постійним членом Ради Безпеки ООН та має право вето, яке дозволяє блокувати будь-які рішення щодо власних дій [14, р. 75].

Саме механізм права вето виявився одним із головних факторів інституційної кризи ООН. Після початку повномасштабної війни Рада Безпеки не змогла ухвалити жодного обов'язкового рішення щодо припинення російської агресії через блокування відповідних резолюцій Росією. Це створило ситуацію, за якої ключовий орган міжнародної безпеки фактично втратив здатність діяти у випадку конфлікту за участю одного зі своїх постійних членів [27, р. 9].

Україна неодноразово наголошувала на необхідності реформування ООН та перегляду статусу Російської Федерації у Раді Безпеки. У 2022 році Міністерство закордонних справ України офіційно заявило про нелегітимність перебування Росії в ООН як правонаступниці СРСР без проходження

визначеної Статутом процедури вступу [28]. Ця позиція стала предметом активних міжнародних дискусій, хоча практичних наслідків наразі не мала.

Президент України під час виступу на засіданні Ради Безпеки ООН у 2022 році прямо заявив про кризу міжнародної системи безпеки та необхідність глибокої трансформації глобальних інститутів. Було наголошено, що якщо ООН не здатна ефективно реагувати на очевидний акт агресії, то її авторитет та легітимність опиняються під загрозою [31].

Попри обмеженість можливостей Ради Безпеки, ООН продовжувала відігравати певну роль у російсько-українському конфлікті. Насамперед це стосувалося гуманітарного напрямку діяльності. Агентства системи ООН брали участь у наданні гуманітарної допомоги, підтримці біженців, забезпеченні продовольчої безпеки та координації міжнародних програм допомоги Україні. Особливого значення набули програми Всесвітньої продовольчої програми ООН та діяльність Управління Верховного комісара ООН у справах біженців.

Важливим прикладом участі ООН у врегулюванні окремих аспектів конфлікту стала Чорноморська зернова ініціатива, реалізована за посередництва ООН та Туреччини у 2022 році. Укладення цієї угоди дозволило частково відновити експорт українського зерна через Чорне море та зменшити ризики глобальної продовольчої кризи. Це стало одним із небагатьох прикладів, коли міжнародне посередництво в умовах війни дало практичний результат [23, р. 41].

Разом із тим війна в Україні показала, що сучасні конфлікти дедалі частіше виходять за межі класичних миротворчих моделей ООН. Традиційні механізми реесекеерінг виявилися малоефективними у ситуації, коли одна з великих ядерних держав веде повномасштабну війну проти іншої суверенної держави. Миротворчі місії ООН історично були орієнтовані переважно на локальні або внутрішньодержавні конфлікти, а не на пряме протистояння держав із глобальним політичним впливом [37, р. 18].

Таблиця 2.3

Основні проблеми діяльності ООН у контексті російсько-української війни

Проблема	Суть проблеми	Наслідки
Право вето Росії	Блокування резолюцій Ради Безпеки	Неможливість ухвалення обов'язкових рішень
Інституційна повільність	Тривалі бюрократичні процедури	Запізніла реакція на кризу
Обмеженість миротворчих механізмів	Відсутність інструментів примусу держав-агресорів	Неефективність стримування
Політична залежність	Вплив великих держав на рішення ООН	Криза довіри до організації
Відсутність реформ	Невідповідність структури ООН сучасним реаліям	Зниження міжнародного авторитету

Таблиця демонструє, що головна проблема ООН полягає не лише у політичних суперечностях між державами-членами, а й у самій конструкції організації, яка формувалася після Другої світової війни та значною мірою не відповідає сучасним геополітичним умовам. Світова система стала значно складнішою, тоді як механізми ухвалення рішень у Раді Безпеки залишилися фактично незмінними.

Дискусії щодо реформування ООН тривають уже багато років. Серед основних пропозицій найчастіше згадуються обмеження права вето у випадках масових воєнних злочинів, розширення складу Ради Безпеки та посилення ролі Генеральної Асамблеї ООН. Однак досягнення консенсусу з цих питань залишається надзвичайно складним через суперечливі інтереси великих держав [36].

На думку багатьох дослідників, криза ООН відображає ширшу кризу сучасного міжнародного порядку. Після завершення холодної війни існували очікування формування стабільної системи ліберального міжнародного порядку, заснованого на міжнародному праві та колективних механізмах

безпеки. Проте зростання конкуренції між великими державами, посилення авторитарних режимів та повернення силової політики поступово підірвали ці очікування [24, р. 211].

Російсько-українська війна також продемонструвала обмеженість міжнародного права у ситуаціях, коли порушником виступає держава з великим військово-політичним потенціалом. Хоча міжнародні судові інституції, включаючи Міжнародний суд ООН та Міжнародний кримінальний суд, продовжують розглядати справи щодо російської агресії та воєнних злочинів, сам механізм примусу до виконання рішень залишається слабким [10, с. 296].

Водночас повністю заперечувати значення ООН було б помилково. Попри численні недоліки, організація продовжує залишатися універсальним майданчиком для міжнародного діалогу, дипломатичних переговорів та координації гуманітарної діяльності. У сучасних умовах навіть обмежена можливість підтримання комунікації між державами має важливе значення для глобальної стабільності.

Резюмуючи дослідження інституційного виміру діяльності Організації Об'єднаних Націй у контексті російсько-української війни, слід констатувати наявність глибокої, системної імпотенції її ключового безпекового органу — Ради Безпеки. Повномасштабне вторгнення 2022 року унаочнило концептуальну помилку, закладену в архітектуру ООН ще у 1945 році: надання права вето п'яти великим державам розраховувалося на їхній консенсус у підтриманні миру, але перетворилося на інструмент абсолютної безкарності, коли агресором виступає сам постійний член РБ. Параліч Радбезу через деструктивну позицію РФ не просто заблокував ухвалення обов'язкових до виконання резолюцій та застосування механізмів примусу до миру (peace-enforcement), а й завдав нищівного удару по легітимності ООН як універсального гаранта міжнародного правопорядку.

Так, об'єктивний аналіз змушує відійти від спрощеного сприйняття ООН як цілковито збанкрутілої структури, диференціюючи її політичну

неспроможність та гуманітарно-посередницький потенціал. За умов блокування Ради Безпеки центр політичної легітимації змістився до Генеральної Асамблеї, чії резолюції (зокрема «Агресія проти України» та «Принципи Статуту ООН, що лежать в основі всеосяжного, справедливого та міцного миру в Україні») зафіксували міжнародну ізоляцію агресора та сформували нормативну базу для майбутніх юридичних трибуналів. Крім того, успішна реалізація Чорноморської зернової ініціативи та масштабне розгортання програм гуманітарної допомоги (УВКБ ООН, ВПП) доводять, що Організація зберігає критично важливу роль як координатор антикризового менеджменту та платформа для уникнення глобальних катастроф.

Масштабна перебудова торкнулася як регіонального (НАТО, ЄС), так і глобального (ООН) рівнів безпекової архітектури. Головний аналітичний висновок полягає в тому, що подальше існування міжнародного порядку в його нинішньому вигляді є неможливим: або традиційні інститути пройдуть через радикальну внутрішню реформацію (включно з обмеженням права вето та переформатуванням складу РБ ООН), або вони будуть остаточно витіснені новими гнучкими безпековими коаліціями та мережевими форматами взаємодії, аналіз яких є логічним кроком для наступного етапу нашого дослідження.

Отже, російсько-українська війна стала серйозним випробуванням для Організації Об'єднаних Націй та всієї системи колективної безпеки. Події останніх років виявили структурні слабкості ООН, насамперед залежність від політичної волі постійних членів Ради Безпеки та неефективність механізмів реагування на агресію великих держав. Разом із тим криза ООН не означає повної втрати її значення, а радше підкреслює необхідність глибокого реформування міжнародних безпекових інститутів відповідно до сучасних реалій світової політики.

2.3. Реакція та адаптація НАТО до нових викликів безпеки в умовах російсько-української війни

Російсько-українська війна стала одним із найсерйозніших викликів для системи євроатлантичної безпеки з моменту завершення «холодної війни». Події 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 року, змусили НАТО переглянути власні підходи до колективної оборони, стримування, стратегічного планування та реагування на кризові ситуації. Війна показала, що традиційне уявлення про стабільність у Європі, засноване на дипломатичному діалозі та економічній взаємозалежності, виявилось недостатнім для запобігання масштабній агресії. У результаті Альянс був змушений перейти від концепції «партнерської взаємодії» з Росією до політики довгострокового стримування та посилення східного флангу.

До 2014 року НАТО переважно орієнтувалося на операції кризового менеджменту за межами власної території. Основна увага приділялася боротьбі з міжнародним тероризмом, стабілізаційним місіям у країнах Близького Сходу та Афганістані, а також співпраці з державами-партнерами. Проте анексія Криму та війна на Донбасі змінили характер безпекового мислення в Альянсі. Стало очевидно, що загроза міждержавної війни в Європі не зникла, а Росія готова використовувати військову силу для досягнення геополітичних цілей. Саме після 2014 року НАТО розпочало процес адаптації до нової безпекової реальності, яка характеризувалася зростанням військової активності Росії, кібератаками, інформаційними операціями та використанням гібридних методів ведення війни [9, с. 114].

Одним із перших практичних кроків стало посилення військової присутності НАТО у країнах Балтії та Польщі. На Варшавському саміті 2016 року було ухвалено рішення про створення багатонаціональних батальйонних груп у Литві, Латвії, Естонії та Польщі. Ці сили отримали статус передової посиленої присутності (Enhanced Forward Presence) та стали символом

готовності Альянсу захищати своїх членів у разі потенційної агресії. Одночасно збільшилися масштаби військових навчань, модернізувалася система командування, а питання оперативної мобільності військ набуло стратегічного значення.

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 році суттєво прискорило процес трансформації НАТО. Війна показала, що Росія готова вести затяжний високоінтенсивний конфлікт із використанням значних ресурсів, ракетного потенціалу та елементів ядерного шантажу. У відповідь Альянс перейшов до безпрецедентного посилення системи колективної оборони. На саміті в Мадриді 2022 року було ухвалено нову Стратегічну концепцію НАТО, у якій Росію визначено «найбільш значною та прямою загрозою» безпеці союзників [30].

Документ фактично закріпив зміну стратегічної парадигми НАТО. Якщо раніше Альянс намагався поєднувати стримування з діалогом, то після 2022 року пріоритетом стало забезпечення обороноздатності та готовності до потенційного прямого протистояння. Особливу увагу було приділено зміцненню східного флангу, кібербезпеці, захисту критичної інфраструктури та розвитку оборонних технологій.

Важливою складовою адаптації НАТО стало збільшення військових витрат держав-членів. Після початку повномасштабної війни багато країн переглянули власну оборонну політику. Німеччина оголосила про створення спеціального фонду для модернізації Бундесверу обсягом 100 млрд євро, Польща різко збільшила фінансування оборонного сектору, а країни Балтії прискорили розвиток систем територіальної оборони. У результаті принцип витрат у розмірі не менше 2 % ВВП на оборону, який тривалий час виконувався лише частково, став реальним орієнтиром для більшості членів Альянсу [29].

Ключові напрями адаптації НАТО після 2022 року

Напрямок адаптації	Основний зміст
Посилення східного флангу	Розміщення додаткових військових контингентів у Східній Європі
Збільшення оборонних витрат	Зростання фінансування армії та модернізації озброєння
Розвиток кібербезпеки	Створення механізмів реагування на кібератаки
Розширення Альянсу	Приєднання Фінляндії та вступ Швеції
Переозброєння армій	Закупівля сучасних систем ППО, авіації та ракетного озброєння

Дані таблиці демонструють, що реакція НАТО не обмежилася лише політичними заявами. Альянс фактично перейшов до системної перебудови безпекової моделі, яка враховує можливість довготривалого військового протистояння у Європі.

Одним із найважливіших наслідків війни стало історичне розширення НАТО. Фінляндія офіційно стала членом Альянсу у 2023 році, а Швеція завершила процес вступу у 2024 році. Це рішення мало не лише політичне, а й стратегічне значення. Північна Європа перетворилася на єдиний оборонний простір НАТО, а Балтійське море фактично стало зоною домінування Альянсу. Вступ Фінляндії також суттєво збільшив сухопутний кордон НАТО з Росією, що змінило військово-стратегічний баланс у регіоні [13].

Реакція НАТО на російсько-українську війну проявилася і в масштабній підтримці України. Хоча Україна формально не є членом Альянсу, більшість держав НАТО надали їй безпрецедентну військову, фінансову та гуманітарну допомогу. Передача систем протиповітряної оборони, артилерії, бронетехніки, ракет великої дальності та сучасних танків значною мірою змінила характер війни. Водночас підтримка України стала важливим елементом стратегії стримування Росії без прямого військового втручання НАТО у конфлікт.

У межах нової безпекової політики особливого значення набули питання стійкості суспільства та захисту критичної інфраструктури. Російські удари по енергетичній системі України, кібератаки та інформаційні операції показали, що сучасна війна виходить далеко за межі традиційного поля бою. У зв'язку з цим НАТО почало активніше інтегрувати концепцію *resilience* у власне стратегічне планування. Йдеться про здатність держави забезпечувати функціонування ключових систем навіть в умовах масштабної кризи або війни [11, с. 287].

Крім військових аспектів, адаптація НАТО включала трансформацію підходів до технологічної безпеки. Війна продемонструвала важливість безпілотних систем, супутникової розвідки, штучного інтелекту та цифрових комунікацій. Альянс почав інвестувати у розвиток інноваційних оборонних технологій, а також у створення спільних механізмів протидії кіберзагрозам. Значну увагу було приділено безпеці підводної інфраструктури, особливо після диверсій на газопроводах у Балтійському морі.

Окремим викликом для НАТО стало питання балансу між підтримкою України та уникненням прямого зіткнення з Росією. Альянс послідовно наголошував, що не є стороною конфлікту, однак одночасно координував масштабну військову допомогу Києву. Така стратегія дозволила підтримати обороноздатність України, але водночас зберегти контроль над рівнем ескалації. Водночас постійні ядерні погрози з боку Росії змусили НАТО посилити увагу до питань стратегічного стримування та готовності до кризових сценаріїв.

Війна також вплинула на внутрішню єдність Альянсу. Якщо раніше між окремими державами існували суттєві розбіжності щодо політики стосовно Росії, то після 2022 року більшість союзників зайняли більш консолідовану позицію. Країни Центральної та Східної Європи отримали більший вплив у формуванні безпекової політики НАТО, оскільки саме вони найкраще усвідомлювали рівень загрози з боку Російської Федерації.

Таблиця 2.5

Основні наслідки російсько-української війни для НАТО

Наслідок	Прояв
Повернення до колективної оборони	Пріоритет захисту території держав-членів
Зростання ролі Східної Європи	Посилення політичного впливу Польщі та країн Балтії
Розширення Альянсу	Вступ Фінляндії та Швеції
Технологічна модернізація	Акцент на кібербезпеці та безпілотних системах
Збільшення військової присутності	Розміщення нових сил швидкого реагування

Інформація таблиці свідчить про те, що війна стала каталізатором масштабної трансформації НАТО. Альянс повернувся до свого базового призначення — забезпечення колективної оборони, але водночас адаптувався до нових типів загроз, які характерні для сучасного безпекового середовища.

Разом із тим, попри значне посилення НАТО, залишаються й певні проблеми. Насамперед йдеться про нерівномірність оборонних можливостей держав-членів, залежність європейських країн від військового потенціалу США, а також складність досягнення консенсусу з окремих питань. Війна продемонструвала, що європейська безпека все ще значною мірою спирається на американське лідерство, особливо у сфері стратегічної розвідки, логістики та постачання високотехнологічного озброєння [21].

Крім того, довготривалість війни створює ризики виснаження ресурсів та політичної втоми західних суспільств. Частина держав стикається з економічними труднощами, енергетичними проблемами та внутрішньополітичними дискусіями щодо масштабів підтримки України. У перспективі це може впливати на рівень єдності всередині Альянсу.

Попри це, російсько-українська війна вже стала переломним моментом для НАТО. Альянс продемонстрував здатність адаптуватися до нових викликів, відновити стратегічну єдність та суттєво посилити власний оборонний потенціал. У сучасних умовах НАТО залишається ключовим

елементом євроатлантичної системи безпеки та одним із головних чинників стримування подальшої агресії Російської Федерації. Водночас подальша ефективність Альянсу значною мірою залежатиме від здатності підтримувати внутрішню солідарність, адаптуватися до технологічних змін та виробляти довгострокову стратегію безпеки в умовах нестабільного міжнародного середовища [30].

Аналізуючи реакцію та адаптаційні механізми Організації Північноатлантичного договору в умовах російсько-української війни, необхідно констатувати де-факто завершення епохи «експедиційного» НАТО та його безальтернативне повернення до першочергової місії колективної оборони. Трансформація, зафіксована у Мадридській стратегічній концепції 2022 року, унаочнила крах колишніх ілюзій щодо можливості інтеграції Російської Федерації у спільне європейське безпекове поле. Перехід від гнучкого «кризового менеджменту» за межами зони відповідальності Альянсу до розгортання Сил передової посиленої присутності (Enhanced Forward Presence) та масштабного мілітарного укріплення східного флангу свідчить про відновлення класичної доктрини стримування потенційного противника на лініях безпосереднього зіткнення.

Особливого наукового значення у контексті цієї трансформації набуває зміна геополітичної карти Європи, спричинена вступом Фінляндії та Швеції. Цей інституційний крок не просто нівелював багаторічний феномен північноєвропейського нейтралітету, а й докорінно змінив баланс сил у Балтійському та Арктичному регіонах, перетворивши їх на внутрішній оборонний периметр Альянсу. Водночас масштабні програми військово-технічної допомоги Україні, які координуються державами-членами, виявили нову форму стратегічного проксі-стримування, де безпека євроатлантичного простору напряду забезпечується стійкістю українського сектору оборони. Це дозволило НАТО уникнути прямого кінетичного зіткнення з ядерною державою, зберігаючи за собою статус ключового політичного координатора логістичних та військових ресурсів демократичного світу.

Разом із тим, досвід війни оголив низку внутрішніх структурних асиметрій усередині самого Альянсу, які потребують тривалого інституційного подолання. Попри реанімацію правила оборонних витрат на рівні не менше 2 % ВВП та активізацію європейського ОПК (зокрема через ініціативи на кшталт німецького спеціального фонду), архітектура європейської безпеки досі демонструє критичну залежність від військово-технічного лідерства, стратегічної розвідки та логістичного потенціалу США. Потенційні ризики «політичної втоми» західних суспільств та нерівномірність мілітарних спроможностей окремих союзників створюють загрозу для внутрішньої консенсусної єдності НАТО в умовах довготривалої війни на виснаження.

У підсумку, матеріал усього Розділу 2 дозволяє стверджувати, що під впливом російської агресії відбувся тектонічний зсув у діяльності ключових інститутів міжнародної безпеки. Тоді як глобальні інституції (зокрема ООН) продемонстрували глибоку кризу та параліч виконавчих механізмів через деструктивне використання права вето, військово-політичні структури західного світу виявили значно вищий рівень адаптивності та консолідації. Цей полярний досвід функціонування традиційних інституцій актуалізує потребу у дослідженні новітніх, більш гнучких та асиметричних вимірів безпеки — передусім у кіберпросторі, інформаційній сфері та через інструменти мережевої дипломатії, що становить аналітичне ядро наступного розділу дипломної роботи

РОЗДІЛ III ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Нова архітектура безпеки в Європі: український вимір та гарантії безпеки для України

Розмова про нову архітектуру безпеки в Європі неминуче починається з констатації очевидного: стара архітектура зазнала краху. Не похитнулася, не дала тріщину — саме краху, хоча і не миттєвого. Той порядок, що склався після 1991 року на основі принципів ОБСЄ, Паризької хартії та Будапештського меморандуму, будувався на певних припущеннях про поведінку Росії, які виявилися хибними. 2014 рік був першим серйозним сигналом. 24 лютого 2022 року стало точкою неповернення.

Це не означає, що до 2022 року всі ілюзії ще зберігалися — частина аналітиків і практиків давно попереджала про системні проблеми. Але саме повномасштабне вторгнення примусило тих, хто волював не помічати очевидного, визнати: будувати безпеку в Європі, включаючи Росію як конструктивного партнера, більше неможливо. Відповідно, питання полягає вже не в тому, чи потрібна нова архітектура, а в тому, якою вона має бути — і яке місце в ній займає Україна.

Для самої України питання гарантій безпеки є екзистенційним у прямому сенсі слова. Країна, що відмовилася від ядерного арсеналу в 1994 році в обмін на запевнення з боку Росії, США та Великої Британії, отримала агресію саме від однієї з держав-гарантів. Будапештський меморандум формально не передбачав зобов'язань щодо колективної оборони — лише «запевнення» (*assurances*), а не «гарантії» (*guarantees*). Ця різниця у формулюванні, що здавалася технічною деталлю у 1994 році, обернулася трагічними наслідками три десятиліття по тому. Саме тому будь-яка серйозна розмова про майбутні гарантії безпеки для України неминуче стикається з цим

досвідом — і з питанням: яким чином можна створити механізм, який не повторить ту саму помилку [10, с.187].

Дискусія про гарантії безпеки для України розгорнулася з новою силою починаючи з 2022 року. Найбільш системно вона була представлена у доповіді групи міжнародних експертів на чолі з колишнім генеральним секретарем НАТО Андерсом Фогом Расмуссеном та керівником Офісу Президента України Андрієм Єрмаком. Ця доповідь, відома як «Київський договір про безпеку» або «Модель Расмуссена-Єрмака», запропонувала конкретну конструкцію: не просто декларації, а юридично зобов'язувальні угоди, підкріплені заздалегідь обумовленою реакцією на агресію — постачанням зброї, введенням санкцій, наданням військової підтримки. По суті, пропонувався аналог статті 5 Статуту НАТО, але поза рамками самого альянсу — на перехідний період до повноцінного членства.

Паралельно розвивалася інша модель — двосторонні угоди про безпеку між Україною та окремими державами. Починаючи з кінця 2023 року Велика Британія, Франція, Німеччина, США та низка інших країн підписали з Україною документи, що містять зобов'язання щодо підтримки — передусім у сфері оборонної промисловості, розвідки, навчання особового складу та довгострокових поставок озброєнь. Формально ці угоди не є договорами про взаємну оборону — вони не зобов'язують підписантів вступити у збройний конфлікт на боці України. Але вони створюють певну інституційну і нормативну структуру, що має утримувати партнерів від відмови від підтримки при зміні політичної кон'юнктури [9, с.174].

Питання про членство України в НАТО залишається центральним у дискусії про архітектуру безпеки — і водночас найбільш болісним з дипломатичної точки зору. На Вашингтонському саміті 2024 року лідери альянсу підтвердили, що «майбутнє України — в НАТО», однак конкретних часових рамок чи умов запрошення визначено не було. Ця конструктивна невизначеність відображає реальний розкол усередині альянсу: частина держав-членів виступає за якнайшвидше запрошення, інші — передусім США

та Німеччина — застерігають від кроків, що можуть призвести до прямого зіткнення з Росією в умовах активного конфлікту. Розрив між риторикою і конкретними рішеннями є помітним — і в Києві його помічають.

Варто зазначити, що громадська думка в самій Україні щодо НАТО зазнала різкої трансформації. Ще на початку 2000-х років підтримка членства в альянсі не перевищувала 20–30 відсотків. Після 2014 року цей показник різко зріс, а після 2022-го — досяг рівня 80 і більше відсотків. Це не просто статистика — це свідчення кардинальної зміни у сприйнятті безпекових загроз українським суспільством. Альянс із НАТО перестав бути для більшості українців абстрактним геополітичним вибором і став питанням виживання [13, с.5].

Однак членство в НАТО — навіть якщо воно відбудеться — не вичерпує питання нової архітектури безпеки. Потрібен ширший погляд на те, як має виглядати система безпеки в Європі після завершення активної фази конфлікту. Тут окреслюється кілька конкуруючих моделей. Перша — «розширена НАТО-централізація»: альянс стає головним і практично єдиним стрижнем безпеки на континенті, а ЄС відіграє допоміжну роль. Друга — «автономна оборонна спроможність ЄС»: Союз розвиває власні військові структури і поступово зменшує залежність від США. Третя — «багатошарова архітектура»: НАТО, ЄС і двосторонні угоди функціонують паралельно, взаємодоповнюючи одне одного без єдиного центру управління [21, с.14].

Реалістично оцінюючи поточні тенденції, найбільш вірогідною виглядає саме третя модель — не тому, що вона є оптимальною, а тому, що вона відображає реальний баланс інтересів і можливостей різних акторів. НАТО залишається незамінним для питань колективної оборони — і насамперед тому, що альянс включає США з їхніми ядерними гарантіями та розвиненою системою командування. ЄС має ширші інструменти — від санкцій до фінансової підтримки відновлення, від торговельних угод до місій СБОП. Двосторонні угоди забезпечують більшу гнучкість і можуть бути адаптовані до конкретних потреб.

Таблиця 3.1

Моделі гарантій безпеки для України: порівняльна характеристика

Модель	Правова основа	Механізм реагування	Учасники	Переваги	Ризики
Членство в НАТО (ст. 5)	Вашингтонський договір	Коллективна оборона (зобов'язання)	32 держави-члени	Найвищий рівень зобов'язань	Неможливе під час активного конфлікту
«Модель Расмуссена-Єрмака»	Багатосторонній договір	Автоматична реакція (зброя, санкції)	Коаліція держав	Гнучкість, перехідний механізм	Залежить від готовності ключових держав
Двосторонні угоди	Міжнародні угоди	Підтримка (без зобов'язання воювати)	США, ЄС, Велика Британія та ін.	Реалістичний формат зараз	Слабкий примусовий механізм
Будапештський меморандум	Запевнення (не гарантії)	Консультації	США, Велика Британія, Росія	Існуючий прецедент	Довів свою неефективність

Одним із ключових вимірів нової архітектури є питання ядерного стримування та ядерної безпеки в Європі. Після початку повномасштабного вторгнення Росія вдалася до ядерної риторики — погроз застосуванням тактичної ядерної зброї — як інструменту стримування Заходу від активнішої підтримки України. Ця тактика, що отримала назву «ядерного шантажу», виявилася частково ефективною: частина союзників України справді обмежувала певні постачання, посиляючись на ризик ескалації. Однак вона також прискорила серйозний перегляд ядерних доктрин і стратегій стримування в країнах НАТО.

Окремо слід розглянути питання безпеки Балтійського регіону та Скандинавії. Вступ Фінляндії та Швеції до НАТО у 2023–2024 роках принципово змінив стратегічну карту Північної Європи. По-перше, Балтійське море фактично перетворилося на «внутрішнє море» НАТО. По-друге, суттєво зріс потенціал для захисту країн Балтії — Естонії, Латвії та Литви, що давно є найбільш вразливими членами альянсу через свою географічну близькість до Росії. По-третє, демонстраційний ефект для України — хоча шлях Гельсінкі і Стокгольма до НАТО принципово відрізняється від українського: Фінляндія і Швеція не перебувають в активному збройному конфлікті [29, с.57].

Що стосується ролі ЄС у формуванні нової архітектури безпеки, то «Стратегічний компас», прийнятий у березні 2022 року — символічно, вже після початку повномасштабного вторгнення — окреслює амбітний порядок денний: створення сил швидкого реагування ЄС (5 000 осіб), посилення кіберспроможностей, поглиблення співпраці з НАТО. Але між документом і реальністю залишається помітний розрив. Оборонні витрати більшості держав-членів ЄС ще не відповідають потребам декларованих амбіцій, а координація між різними національними арміями — вкрай складне завдання [8, с.95].

Важливим структурним питанням є також енергетична безпека як компонент ширшої безпекової архітектури. Залежність Європи від російського газу, що роками ігнорувалася як серйозний стратегічний ризик, після 2022 року перетворилася на центральну проблему. Поспішна диверсифікація постачання — збільшення імпорту скрапленого газу, нарощування відновлюваної енергетики, відновлення вугільної генерації в ряді країн — виявилася болісною але можливою. Для України питання енергетичної безпеки має особливий вимір: цілеспрямоване знищення Росією об'єктів енергетичної інфраструктури перетворило електростанції і підстанції на законні військові цілі з точки зору окупанта — і на гуманітарну катастрофу з точки зору мирного населення [23, с.34].

Тут варто також звернути увагу на кіберсферу як невід'ємний компонент сучасної безпекової архітектури. Україна виявилася полігоном для найбільш масштабних кібератак в історії — від знищення державних реєстрів до атак на банківську систему і енергетичну інфраструктуру. Водночас Україна розвинула власні значні кіберспроможності — і перетворилася на важливого партнера для держав НАТО в цій сфері. Досвід, накопичений у протидії російським кібератакам, став цінним ресурсом для вдосконалення систем кіберзахисту в усій Євroatлантичній спільноті [18, с.17].

Таблиця 3.2

Ключові виміри нової архітектури безпеки в Європі та роль України

Вимір безпеки	Поточний стан	Роль України	Пріоритетні заходи
Колективна оборона	НАТО розширилося (Фінляндія, Швеція)	Кандидат на членство (неформально)	Надання запрошення / перехідних гарантій
Оборонна промисловість	Нарощування виробництва в ЄС і НАТО	Потужний споживач і майбутній партнер	Спільне виробництво, передача технологій
Кібербезпека	Інтенсифікація співпраці	Передова практика протидії атакам	Інституціоналізація обміну досвідом
Енергетична безпека	Диверсифікація постачання в ЄС	Транзит (відновлення), відновлювана енергетика	Інтеграція в енергетичний ринок ЄС
Ядерне стримування	Переосмислення доктрин НАТО	Денуклеаризація як урок і проблема	Нові формати гарантій
Економічна безпека	Санкційний режим проти Росії	Отримувач допомоги, майбутній член ЄС	Прискорення євроінтеграції

Питання євроінтеграції України заслуговує окремої уваги в контексті архітектури безпеки — адже членство в ЄС є не лише економічним, а й

безпековим проектом. Статус кандидата, наданий Україні у червні 2022 року, і офіційне відкриття переговорів про вступ у 2023 році — це не просто символічні жести. ЄС через свої механізми — правову гармонізацію, антикорупційні вимоги, реформу судової системи — формує інституційне середовище, в якому держава стає більш стійкою до гібридних загроз і внутрішньої дестабілізації. У певному сенсі євроінтеграція є одним із найефективніших інструментів безпеки — хоча її горизонт вимірюється роками і десятиліттями, а не місяцями [19, с.7].

Слід також звернути увагу на позицію держав глобального Півдня щодо конфлікту та нової архітектури безпеки. Індія, Китай, Бразилія, більшість африканських держав утримались від беззастережного засудження Росії — і це є серйозним викликом для тих, хто прагне представити захист України як захист «міжнародного порядку, заснованого на правилах» в цілому. Цей розкол відображає глибші суперечності: значна частина держав глобального Півдня сприймає цей порядок як конструкцію, що обслуговує інтереси Заходу, а не як справді універсальну систему норм. Подолання цього розриву — одне із найскладніших завдань, що стоїть перед архітекторами нового безпекового порядку [22].

Певна асиметрія існує і всередині самого Заходу. Попри декларовану єдність, між союзниками зберігаються реальні розбіжності щодо обсягів підтримки України, можливого сценарію завершення конфлікту і прийнятного майбутнього Росії у міжнародній системі. Ці розбіжності виявляються не лише на рівні офіційних заяв, а й на практичному рівні — темпи прийняття рішень про постачання озброєнь, обсяги фінансової допомоги, готовність до введення нових санкційних пакетів. Для нової архітектури безпеки ця неоднорідність є суттєвою проблемою: система, що спирається на узгоджені колективні дії, надзвичайно вразлива до розходження позицій ключових учасників [35].

Одна з центральних проблем, що стосується конкретно України, — питання безпекових гарантій на перехідний період, тобто до моменту можливого вступу до НАТО. Цей проміжок може виявитися досить тривалим,

і саме він є найбільш вразливим з точки зору безпеки. Формальне припинення вогню або мирна угода без надійних гарантій безпеки може створити умови для повторення агресії — особливо якщо Росія використає паузу для відновлення збройних сил. Саме тому українська сторона наполягає на тому, що безпекові гарантії не можуть бути відкладені «на потім» — вони мають бути невід'ємною частиною будь-яких домовленостей щодо врегулювання конфлікту [7, с.79].

Деякі аналітики пропонують розглянути ізраїльську модель як можливий орієнтир: держава без формальних союзних зобов'язань, але з потужними збройними силами, власними ядерними можливостями (за наявності) і привілейованими відносинами з США, що включають масштабне військово-технічне співробітництво. Ця аналогія має певну привабливість — але й суттєві обмеження. Ізраїль існує в іншому геополітичному контексті, і його модель безпеки формувалася протягом десятиліть в умовах, що суттєво відрізняються від українських. Крім того, ізраїльська модель передбачає масштабну власну оборонну промисловість і якісне технологічне перевищення над противниками — те, чого Україна поки що не має в достатній мірі.

Реалістичний погляд на ситуацію змушує визнати: ідеальної моделі гарантій безпеки для України у короткостроковій перспективі не існує. НАТО дає найміцніші гарантії, але наразі є недосяжним. Двосторонні угоди є реальним форматом, але мають обмежений примусовий механізм. «Модель Расмуссена» є концептуально привабливою, але залежить від готовності ключових держав взяти на себе конкретні зобов'язання — а ця готовність зовсім не є самоочевидною. Тому Україна фактично змушена орієнтуватися на комбінацію всіх доступних механізмів одночасно [11, с.214].

Що стосується більш широкого питання про те, яким має бути місце Росії в майбутній архітектурі безпеки — відповідь тут неоднозначна. З одного боку, Росія нікуди не зникає: вона залишається найбільшою країною світу за площею, ядерною державою і важливим гравцем у різних регіонах. З іншого

— включення агресивної держави, що систематично порушує базові норми міжнародного права, до нових безпекових механізмів без будь-яких умов є неприйнятним з точки зору як моралі, так і елементарної логіки. Найбільш поширеним у серйозному аналітичному середовищі є підхід «стримування зараз, діалог потім» — тобто максимальне посилення механізмів стримування на поточному етапі з одночасним збереженням відкритими каналів для можливого діалогу в майбутньому, якщо і коли у Росії відбудуться достатні внутрішні зміни [1, с.167].

Таким чином, можна стверджувати: новий безпековий порядок в Європі перебуває у процесі формування — і цей процес далекий від завершення. Центральне місце України у цьому процесі є незаперечним: від того, яку позицію займе Україна і як будуть оформлені її відносини з євроатлантичними структурами, залежить загальна конфігурація системи. При цьому сама Україна перестала бути лише «об'єктом» безпекової політики інших держав — вона дедалі більше виступає як активний суб'єкт, що формує власний безпековий порядок денний і пред'являє конкретні вимоги до партнерів. Це саме по собі є суттєвою зміною порівняно з тим, яким було становище України в міжнародній системі до 2022 року.

Комплексне переосмислення параметрів нової архітектури безпеки в Європі через призму українського виміру дозволяє зробити висновок, що на зміну девальвованій постбіполярній системі приходять модель асиметричного та багатошарового стримування. Крах Будапештського меморандуму та інституційна криза ОБСЄ остаточно довели неспроможність декларативних «запевнень у безпеці» (*assurances*), вивівши на перший план потребу у створенні жорстких, юридично зобов'язувальних та матеріально підкріплених міжнародно-правових інструментів. Україна у цьому процесі виступає не просто реципієнтом західної допомоги, а ключовим структуротворчим елементом нового європейського оборонного валу. Її унікальний досвід ведення високоінтенсивної конвенційної війни проти супротивника з ядерним потенціалом де-факто перетворює Збройні Сили України на головного донора

практичної безпеки для всього євроатлантичного простору на його східному периметрі.

Системний аналіз сучасних безпекових моделей свідчить, що оптимальним рішенням на перехідному етапі до повноправного членства України в НАТО є саме мережева комбінація елементів «Моделі Расмуссена-Єрмака» та пулу підписаних двосторонніх безпекових угод. Хоча ці документи не містять класичного аналогу Статті 5 Вашингтонського договору щодо безпосередньої військової інтервенції союзників, вони виконують критично важливу функцію інституціоналізації та передбачуваності оборонної підтримки. Перехід від хаотичних поставок озброєнь за поточною кон'юнктурою до довгострокових зобов'язань у сфері спільного виробництва ОПК, передачі технологій, супутникової розвідки та навчання особового складу створює тривалий стримувальний ефект (*deterrence by denial*), що значно знижує ймовірність успіху будь-якої майбутньої ревізійної агресії з боку Російської Федерації.

Водночас невід'ємною умовою життєздатності нової безпекової архітектури є подолання внутрішніх асиметрій усередині самого західного співтовариства та вибудовування прагматичного діалогу з державами Глобального Півдня. Конструктивна невизначеність Вашингтонського саміту 2024 року та стримана позиція окремих європейських лідерів демонструють, що Захід усе ще намагається балансувати між підтримкою Києва та мінімізацією ризиків прямого зіткнення з ядерною державою. За цих умов інтеграція України до безпекових інструментів Європейського Союзу, передбачених «Стратегічним компасом», а також синхронізація з енергетичним та логістичним ринками ЄС виступають додатковим фактором формування внутрішньої стійкості (*resilience*) української держави проти гібридних та економічних методів тиску.

На підставі викладеного матеріалу можна стверджувати, що архітектура безпеки XXI століття більше не може замикатися виключно на конвенційних збройних силах чи суто мілітарних союзах. Російсько-український конфлікт

наочно продемонстрував, що сучасне протистояння розгортається у багатосферному просторі (multi-domain warfare), де лінія фронту проходить не лише через суходіл чи море, а й через критичну інфраструктуру, енергетичні вузли, цифрові комунікації та глобальні інформаційні мережі. Це зумовлює об'єктивну необхідність виходу за рамки класичної геополітики та переходу до детального аналізу новітніх інституційних механізмів протидії гібридним загрозам, серед яких особливе місце посідає міжнародна координація у сфері кібербезпеки та боротьби з дезінформацією, що й буде предметом розгляду у наступному підрозділі цієї роботи.

3.2. Практичні рекомендації щодо підвищення ефективності інститутів міжнародної безпеки

Будь-яка розмова про реформування інститутів міжнародної безпеки ризикує залишитися академічною вправою, якщо не спиратися на конкретний досвід конкретних провалів. Досвід такий є — і він трагічний. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну оголило не просто окремі вади тієї чи іншої організації, а системні дефекти всієї архітектури, що будувалася після 1945 року. Тому рекомендації, що формулюються нижче, є не абстрактними побажаннями, а спробою відповісти на конкретне питання: що саме потрібно змінити, щоб те, що сталося з Україною, не могло повторитися з іншою державою.

Реформування міжнародних інституцій — це завжди процес, що стикається з фундаментальним протиріччям: ті, хто найбільше зацікавлений у збереженні статус-кво, як правило, мають найбільший вплив на прийняття рішень. Постійні члени Ради Безпеки ООН навряд чи добровільно відмовляться від права вето. Держави, що мають вигоду від нинішньої системи, не будуть її активними реформаторами. Це не означає, що реформи неможливі — але це означає, що вони вимагають значного політичного тиску ззовні і готовності до тривалої, непрямолінійної роботи.

Найбільш очевидним і водночас найбільш складним завданням є реформа Ради Безпеки ООН. Саме тут системна вада виявилася найбільш наочно: держава-агресор, що порушила всі базові норми міжнародного права, продовжує засідати в органі, покликаному ці норми захищати — і блокувати будь-які рішення щодо власних дій.

Дискусія про реформу РБ ведеться вже не перший десяток років і включає кілька конкуруючих моделей. Перша — розширення складу постійних членів за рахунок великих регіональних держав: Індії, Бразилії, ФРН, Японії, представників Африки. Це могло б підвищити репрезентативність Ради і зменшити сприйняття її як клубу обраних. Друга — обмеження або скасування права вето в певних категоріях питань, передусім тих, що стосуються масових атроцитарних злочинів і агресії. Третя — запровадження механізму «відкладального вето»: постійний член може заблокувати резолюцію, але не назавжди — через певний час питання автоматично передається на голосування Генеральної Асамблеї [14, с.82].

Жодна з цих моделей не є ані простою у реалізації, ані безумовно ефективною. Розширення складу може ускладнити процес прийняття рішень. Обмеження вето нашкодують на опір постійних членів. «Відкладальне вето» — компроміс, але чи достатньо він принциповий? Проте навіть часткова реформа краща за відсутність будь-якої. Мінімальним кроком, що не потребує змін до Статуту ООН, є активніше використання механізму «Єднання заради миру» (Uniting for Peace) — резолюції Генеральної Асамблеї 1950 року, яка дозволяє ГА скликати надзвичайну сесію у випадку, коли РБ заблокована. Саме цей механізм було задіяно у 2022 році щодо України, і він дав певний результат — хоча рішення ГА мають лише рекомендаційний характер.

Варто також підтримати ідею, висловлену рядом аналітиків і дипломатів, про запровадження формального механізму виключення або призупинення членства держави-агресора з постійного складу РБ. Юридично це складно — Статут ООН не передбачає такої процедури. Але прецедент міркувань щодо легітимності членства вже створено самою Україною: МЗС

України у своїй заяві 2022 року поставило під сумнів правомірність перебування Росії в ООН взагалі, оскільки СРСР (а не Росія) був засновником організації [28].

Другий блок рекомендацій стосується систем раннього попередження і превентивної дипломатії — тих механізмів, що мали б спрацювати до початку агресії, а не після. Практика показує: ознаки майбутнього вторгнення Росії в Україну були очевидні задовго до 24 лютого 2022 року. Розвідки США і Великої Британії відкрито попереджали про концентрацію військ і наміри Москви. Проте механізми реагування — дипломатичний тиск, превентивні санкції, постачання оборонного озброєння — запрацювали надто пізно і надто повільно.

Проблема не стільки у відсутності інформації, скільки у відсутності інституційного зв'язку між інформацією та дією. Системи раннього попередження в рамках ООН, ОБСЄ, ЄС існують — але їх виходи рідко автоматично запускають якийсь конкретний механізм реагування. Відповідно, рекомендація полягає у створенні формалізованих протоколів: якщо система раннього попередження фіксує певний набір індикаторів загрози, це автоматично ініціює скликання відповідних органів і розгляд пакету превентивних заходів — без необхідності окремого політичного рішення про саме скликання [12, с.201].

Крім того, необхідно суттєво розширити перелік індикаторів, що відстежуються системами раннього попередження. Традиційно фокус був на військових приготуваннях — рухах військ, навчаннях, збільшенні виробництва озброєнь. Але сучасні конфлікти починаються задовго до перших пострілів: дезінформаційні кампанії, кібератаки на критичну інфраструктуру, економічний тиск, підтримка сепаратистських рухів — усе це є частиною підготовки агресії. Для відстеження цих індикаторів необхідна якісно інша методологія і значно ширша мережа моніторингу.

Окремою рекомендацією є зміцнення Місії спостерігачів ООН і ОБСЄ в потенційно вразливих регіонах — до виникнення кризи, а не після. Практика

показує, що розгортання моніторингових місій в умовах вже активного конфлікту має суттєво обмежені можливості. Натомість постійна присутність міжнародних спостерігачів у регіонах з підвищеними ризиками могла б виконувати роль стримуючого чинника — особливо якщо мандат таких місій включав би публічну звітність і право прямого звернення до Ради Безпеки.

Третій напрям стосується санкційної політики — інструменту, що активно застосовувався після 2022 року, але ефективність якого виявилася обмеженою. ЄС і G7 запровадили безпрецедентний за масштабом санкційний режим проти Росії: заморожування активів центрального банку, від'єднання від SWIFT, обмеження на імпорт енергоносіїв, технологічне ембарго. Проте ця система має кілька принципових вад, що знижують її ефективність.

По-перше, санкції запроваджувалися поступово — пакет за пакетом — що давало Росії час на адаптацію. Одна з ключових рекомендацій полягає у тому, що для майбутніх випадків масштабної агресії має бути заздалегідь підготовлений повний санкційний пакет, що може бути введений одномоментно — не протягом місяців, а протягом годин після підтвердженого початку агресії. Це принципово змінило б ефект першого удару.

По-друге, санкції виявилися неповними через участь третіх країн у їх обході. Індія, Туреччина, ОАЕ, Китай стали важливими каналами для отримання Росією заблокованих товарів і технологій. Ефективна санкційна система вимагає не лише солідарності серед країн, що її запроваджують, а й механізмів вторинних санкцій щодо тих, хто допомагає їх обходити. США частково задіяли цей інструмент — але непослідовно і під суттєвим дипломатичним тиском з боку партнерів, що не хочуть портити відносини з третіми країнами [7, с.81].

По-третє, і це принциповий структурний момент, — санкції як інструмент впливу значно ефективніші в поєднанні з чіткими умовами їх скасування. Якщо адресат санкцій не бачить реалістичного шляху виходу з-під них через зміну поведінки, стимул до такої зміни різко знижується. Відповідно, санкційна архітектура має містити не лише механізми введення, а

й чітко визначені умови поетапного зняття — прив'язані до конкретних, верифікованих змін у поведінці агресора.

Окремим і надзвичайно важливим напрямом є посилення механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини і злочини проти людяності. Міжнародний кримінальний суд видав ордер на арешт Путіна — але механізму примусового виконання цього ордера не існує. МКС залежить від держав-членів у питанні арешту і передачі обвинувачених — а держави, як правило, не поспішають створювати дипломатичні ускладнення заради виконання міжнародних ордерів.

Практична рекомендація тут є двоїстою. З одного боку, необхідно зміцнювати саму інституцію МКС — розширювати ратифікацію Римського статуту (зараз поза ним залишаються США, Росія, Китай та низка інших держав), збільшувати фінансування, забезпечувати незалежність прокуратури від політичного тиску. З іншого боку, є сенс розглянути створення спеціального трибуналу щодо злочину агресії проти України — за аналогією з Нюрнберзьким трибуналом чи МКТЮ. Така ідея активно обговорювалася в 2022–2023 роках і отримала підтримку ряду держав. Її реалізація стала б важливим прецедентом і сигналом для майбутніх потенційних агресорів [10, с.284].

Не менш важливим є питання про заморожені активи Росії — близько 300 мільярдів доларів, що перебувають під санкціями в країнах G7. Юридична база для їх конфіскації на користь відновлення України є дискусійною, але принцип «агресор платить за відновлення» є морально і логічно обґрунтованим. Формування механізму використання цих активів — у вигляді позик, відсотків чи прямої конфіскації — стало б не лише фінансовим ресурсом для України, а й потужним сигналом про те, що агресія матиме матеріальні наслідки для її організаторів.

Щодо НАТО: одна з ключових проблем, що виявилася після 2022 року, — це нерівномірний розподіл оборонних витрат серед держав-членів. Орієнтир у 2% ВВП на оборону, прийнятий іще на Уельському саміті 2014

року, на початку 2020-х виконувала лише меншість членів альянсу. Після 2022 року ця ситуація суттєво покращилася — більшість держав суттєво підвищили витрати, деякі вийшли на рівень 3% і вище. Але сам по собі відсоток ВВП є недостатнім показником: важливо не лише скільки витрачається, а й на що саме. Реальна бойова спроможність, наявність запасів боєприпасів, сумісність систем озброєнь між союзниками — ось критерії, що мають бути в основі оцінки оборонного потенціалу [29, с.73].

Окремою рекомендацією щодо НАТО є прискорення процесу інтеграції України в структури альянсу — навіть до формального вступу. Йдеться про участь у навчаннях, стандартизацію за нормами НАТО, залучення до систем розвідки і обміну інформацією, спільне планування. Цей шлях «де-факто інтеграції» може забезпечити частину безпекових переваг членства ще до того, як воно стане юридично оформленим. Більше того, він зменшує практичні ризики переходу — адже чим більше Україна вже інтегрована де-факто, тим менш болісним і дестабілізуючим є формальне прийняття.

Що стосується ЄС: після прийняття «Стратегічного компасу» Союз задекларував амбіцію стати реальним безпековим актором — але між декларацією і реальністю зберігається значний розрив. Конкретні рекомендації тут такі: по-перше, прискорити створення сил швидкого реагування ЄС з чітким мандатом і командною структурою. По-друге, суттєво збільшити Європейський фонд миру — інструмент, що дозволив фінансувати поставки озброєнь Україні. По-третє, поглибити промислову кооперацію в оборонній сфері — спільні закупівлі, спільне виробництво, усунення бар'єрів для консолідації оборонних компаній усередині ЄС. Саме брак власної промислової бази є сьогодні одним із найсерйозніших обмежень для оборонної автономії Союзу [8, с.99].

Наступний блок рекомендацій стосується миротворчих операцій ООН — інструменту, що залишається важливим попри всі його вади. Традиційна модель миротворчості ООН будується на трьох принципах: згода сторін конфлікту, нейтральність і незастосування сили (крім самооборони). Ці

принципи мали сенс у контексті конфліктів, де обидві сторони є відносно симетричними — але вони практично непридатні для ситуацій, де одна сторона є державою-агресором, що систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права.

Реформа миротворчості має включати кілька елементів. По-перше, більш чітко визначення умов, за яких принцип нейтральності відступає перед зобов'язанням захисту цивільного населення. Концепція «відповідальності захищати» (R2P), прийнята ООН у 2005 році, саме про це — але її практична реалізація залишається надзвичайно непослідовною. По-друге, зміцнення системи відбору і підготовки миротворчого персоналу — з особливим акцентом на питаннях дотримання прав людини і підзвітності. Скандали, пов'язані з поведінкою деяких миротворчих контингентів, серйозно підривають легітимність інституту в цілому [37, с.51].

По-третє — і це принципово — необхідно переосмислити роль миротворців у контексті гібридних конфліктів. Традиційна миротворчість передбачає чітку лінію розмежування між сторонами конфлікту. У гібридних конфліктах, де ворожі дії включають кібератаки, дезінформацію, економічний тиск і підтримку проксі-збройних формувань, ця лінія є вкрай розмитою. Відповідно, інструментарій реагування має бути адаптований — включаючи можливості для моніторингу кіберінцидентів, протидії дезінформації і верифікації дотримання домовленостей у цифровому просторі.

Одна з ключових уроків, що випливає з аналізу конфлікту в Україні — це значення внутрішньої стійкості держави як чинника безпеки. Україна протрималася значно довше, ніж прогнозували більшість аналітиків і спецслужб на початку вторгнення — і це багато в чому завдяки соціальній згуртованості, мотивації збройних сил, функціонуванню державних інститутів навіть в умовах активних бойових дій. Ця стійкість не виникла раптово — вона формувалася починаючи з 2014 року через реформи у сфері оборони, децентралізацію, розвиток громадянського суспільства.

Звідси практична рекомендація для міжнародних інституцій: програми зміцнення державної стійкості мають стати невід'ємною частиною превентивної безпекової політики. Це означає підтримку реформ у сфері верховенства права, незалежності судової системи, деолігархізації, антикорупційних інституцій — усього того, що формує стійкість держави до внутрішньої дестабілізації і зовнішнього тиску. ЄС через механізм умовності вже має певний досвід такої підтримки — але його масштаби і системність потребують суттєвого нарощування [11, с.318].

Сюди ж відноситься питання про захист критичної інфраструктури. ОЕСР у своїй доповіді 2023 року наголошує на необхідності розробки міжнародних стандартів захисту об'єктів критичної інфраструктури і механізмів взаємодопомоги у випадку масштабних атак на неї. Ці стандарти мають охоплювати як фізичний захист, так і кіберзахист — адже сучасна критична інфраструктура є надзвичайно вразливою саме через свою цифрову складову [32, с.47].

Окремого і детального розгляду заслуговує питання реагування на гібридні загрози — передусім у кіберпросторі і сфері дезінформації. Обидва ці виміри стали невід'ємними компонентами сучасних конфліктів — і жоден з наявних міжнародних інститутів не має достатнього мандату і спроможності для ефективного реагування на них.

Щодо кіберзагроз: існуючий механізм атрибуції кібератак є занадто повільним і залежним від доброї волі держав. Розробка міжнародно визнаного механізму технічної атрибуції — тобто незалежного органу, що міг би верифіковано встановлювати відповідальність за кібератаки — стала б важливим кроком до формування справжнього міжнародного кіберправа. Наразі кожна держава робить атрибуцію самостійно — і результати часто є предметом суперечок, що дозволяє агресорам заперечувати свою причетність.

Що стосується дезінформації: міжнародні інституції лише починають виробляти підходи до цієї проблеми. ЄС прийняв ряд регуляторних актів щодо відповідальності цифрових платформ — Закон про цифрові послуги, Кодекс

практики щодо дезінформації. Але ці заходи є внутрішніми і не мають екстериторіального ефекту. Системна протидія дезінформації, що є інструментом гібридної агресії, вимагає координації між державами і платформами на міжнародному рівні — включаючи обмін даними про кампанії впливу, погоджені стандарти прозорості і механізми взаємного визнання рішень про блокування [18, с.24].

Нарешті, не можна оминати питання про розширення бази підтримки міжнародного безпекового порядку за рахунок держав глобального Півдня. Нинішній конфлікт виявив глибокий розрив між позицією Заходу і позицією більшості держав Африки, Азії і Латинської Америки — і цей розрив не можна пояснити виключно проросійськими симпатіями. Значна частина країн глобального Півдня щиро сприймає «міжнародний порядок, заснований на правилах» як конструкцію, що обслуговує інтереси колишніх колоніальних держав і ігнорує їхні власні безпекові й економічні потреби.

Відповідно, рекомендація тут полягає не лише у дипломатичній роботі щодо переконання цих держав у важливості підтримки України, а й у більш системному підході до реформування самого порядку — надання голосу державам глобального Півдня у ключових міжнародних організаціях, врахування їхніх інтересів при формуванні санкційних режимів і торговельних правил, відмова від подвійних стандартів у підходах до різних конфліктів [22].

Певні конкретні кроки вже зроблено — наприклад, розширення G20 за рахунок Африканського союзу. Але цього явно недостатньо. Системна легітимність міжнародного безпекового порядку не може тривалий час утримуватися за рахунок сили і примусу — вона потребує широкого добровільного визнання. Без залучення глобального Півдня до реального, а не декоративного партнерства в управлінні міжнародною безпекою будь-які реформи залишатимуться половинчастими [2, с.163].

Підсумовуючи викладений комплекс практичних рекомендацій, необхідно констатувати, що життєздатність майбутньої архітектури міжнародної безпеки залежить від радикального переходу від реактивного

кризового менеджменту до проактивних, алгоритмізованих механізмів стримування. Досвід російсько-української війни унаочнив, що традиційні інститути, засновані на принципах консенсусу та добровільного дотримання міжнародного права, виявилися беспорядними перед обличчям системного ревізіонізму ядерної держави. Запропоноване впровадження автоматичних протоколів реагування на базі розширених індикаторів раннього попередження (включаючи кібератаки, дезінформаційні кампанії та енергетичний шантаж) дозволить мінімізувати фактор політичної нерішучості союзників і забезпечить упереджувальний ефект ескалації, перетворюючи превентивну дипломатію з декларативного гасла на дієвий безпековий інструмент.

У розрізі реформування глобальних та регіональних організацій ключовим вектором має стати подолання інституційних асиметрій та юридичних лакун, які дозволяють агресорам уникати відповідальності. Модернізація Радбезу ООН через інструменти «відкладального вето», ширшу активацію механізму «Єднання заради миру» та ревізію правомірності членства РФ, хоч і натрапляє на колосальний політичний спротив, є безальтернативним шляхом для відновлення глобальної легітимності Організації. Водночас для євроатлантичного простору (НАТО та ЄС) головна рекомендація полягає у форсованому подоланні внутрішньої нерівномірності оборонних спроможностей, нарощуванні потужності європейського ОПК та інституціоналізації статусу України як де-факто інтегрованого військово-технічного та кібернетичного авангарду оборони Заходу.

Особливого методологічного значення набуває трансформація санкційного та юридичного інструментарію примусу до миру. Створення прецеденту одномоментного введення заздалегідь погоджених пакетів «жорстких» санкцій у поєднанні із автоматичним запуском вторинних обмежень проти третіх країн Глобального Півдня здатне кардинально змінити економічну ціну агресії для будь-якого потенційного інтервента. Це має бути підкріплено невідворотністю правосуддя через розширення юрисдикції МКС

та створення Спеціального трибуналу щодо злочину агресії, а також фінансовим закріпленням принципу матеріальної відповідальності шляхом легалізації конфіскації суверенних заморожених активів держави-порушника на користь відновлення постраждалої сторони.

У підсумку, успіх архітектурної перебудови безпекового порядку ХХІ століття вимагає інклюзивного консенсусу, який би виходив за межі суто західноцентричного бачення світу. Залучення держав Глобального Півдня до реального управління міжнародними інститутами (зокрема через розширення G20 чи реформування фінансових інституцій) є базовою умовою для формування нової легітимності світоустрою. Тільки через поєднання внутрішньої стійкості (*resilience*) окремих держав, технологічної модернізації систем захисту критичної інфраструктури та мережевої інтеграції асиметричних безпекових форматів міжнародна спільнота зможе трансформувати чинні неефективні інститути у гнучку, багаторівневу та стійку до гібридних викликів систему колективної безпеки.

Узагальнюючи викладені рекомендації, слід підкреслити: ефективність інститутів міжнародної безпеки не може бути досягнута через точкові зміни окремих механізмів. Потрібен системний підхід, що охоплює одночасно нормативний вимір (норми і принципи), інституційний вимір (структури і процедури) і ресурсний вимір (фінансування, спроможності, кадри). Зміни в одному вимірі без відповідних змін в інших — це як спроба відремонтувати будинок, замінивши лише вхідні двері.

Крім того, будь-яка реформа міжнародних інституцій вимагає чіткого розуміння того, чиї інтереси вона обслуговує. Досвід України показує: держави, що опиняються в найбільш вразливому положенні — менші, ті що межують з ревізіоністськими великими державами, ті що не мають ядерного арсеналу — саме вони найбільш зацікавлені у справді ефективній системі колективної безпеки. Саме їхні голоси мають бути почуті при реформуванні — а не лише голоси тих, хто вже має достатній власний потенціал для самозахисту і може дозволити собі розглядати міжнародні інститути як щось

необов'язкове. Врахування цієї асиметрії інтересів є, можливо, найважливішою передумовою для того, щоб реформи виявилися не черговою декларацією, а реальним кроком вперед

ВИСНОВКИ

Російсько-українська війна стала одним із найбільш масштабних викликів для міжнародної системи безпеки після завершення Холодної війни та суттєво змінила уявлення про ефективність існуючих механізмів підтримання міжнародного миру. Дослідження інституту міжнародної безпеки в контексті сучасної російсько-української війни дозволило дійти висновку, що події після 2014 року, а особливо повномасштабне вторгнення Російської Федерації у 2022 році, продемонстрували глибоку кризу традиційної євроатлантичної архітектури безпеки, побудованої на принципах колективного стримування, міжнародного права та міждержавної співпраці. Система, яка тривалий час вважалася відносно стабільною та здатною гарантувати мир у Європі, виявилася неспроможною ефективно реагувати на відкриту агресію держави, що є постійним членом Ради Безпеки ООН і володіє значним військовим та ядерним потенціалом.

У процесі дослідження було встановлено, що сучасний інститут міжнародної безпеки має складний багаторівневий характер і функціонує як сукупність міжнародних організацій, норм, механізмів колективної оборони, дипломатичних інструментів та політичних домовленостей, спрямованих на підтримання міжнародного миру й стабільності. Водночас російсько-українська війна показала, що формально існуючі міжнародно-правові гарантії безпеки не забезпечують автоматичного захисту держав від зовнішньої агресії. Практика засвідчила, що ефективність міжнародних інститутів значною мірою залежить від політичної волі держав-членів, рівня їхньої консолідації та готовності застосовувати реальні механізми примусу до миру.

У роботі було проаналізовано основні теоретичні підходи до розуміння міжнародної безпеки в сучасній політичній науці. Встановлено, що російсько-українська війна суттєво актуалізувала реалістичний підхід до міжнародних відносин, відповідно до якого ключовим фактором безпеки залишається військова сила, а міжнародні інститути не здатні повністю стримувати

держави, які прагнуть перегляду існуючого світового порядку. Одночасно події останніх років показали обмеженість виключно силового підходу, оскільки сучасна війна охоплює не лише військовий компонент, але й економічний, інформаційний, енергетичний, кібернетичний та гуманітарний виміри. У зв'язку з цим дедалі більшого значення набувають концепції комплексної та кооперативної безпеки, які передбачають поєднання військових, політичних та інституційних механізмів реагування на загрози.

Дослідження діяльності міжнародних організацій дозволило зробити висновок про нерівномірну ефективність різних інститутів безпеки в умовах російсько-української війни. Організація Об'єднаних Націй, попри універсальний характер та формальний статус головного механізму підтримання міжнародного миру, виявилася суттєво обмеженою у своїх можливостях реагування. Право вето Російської Федерації в Раді Безпеки ООН фактично заблокувало можливість ухвалення рішень щодо примушення агресора до миру та застосування колективних заходів безпеки. Це підтвердило існування системної кризи механізму колективної безпеки ООН та актуалізувало дискусію щодо необхідності реформування Ради Безпеки, перегляду принципу права вето та створення нових інструментів реагування на агресію з боку держав — постійних членів Радбезу.

Разом із тим було встановлено, що навіть за умов обмеженої ефективності ООН продовжує виконувати важливі гуманітарні, дипломатичні та правозахисні функції. Організація стала платформою для міжнародного засудження російської агресії, ухвалення резолюцій Генеральної Асамблеї, документування воєнних злочинів та координації гуманітарної допомоги Україні. Проте війна показала, що сучасна модель міжнародної безпеки не може ґрунтуватися виключно на універсальних міжнародних організаціях без наявності дієвих механізмів примусу до виконання міжнародного права.

Аналіз діяльності НАТО продемонстрував, що саме Північноатлантичний альянс став найбільш ефективним безпековим інститутом у контексті російсько-української війни. Альянс не лише зберіг

внутрішню єдність, але й здійснив масштабну адаптацію до нових загроз. Було встановлено, що після 2022 року НАТО фактично повернулося до базової концепції колективної оборони, посилило східний фланг, збільшило військову присутність у Центральній та Східній Європі та активізувало розвиток систем стримування. Війна стала каталізатором суттєвого зростання оборонних витрат країн-членів, прискорення військово-технічної модернізації та переосмислення ролі Альянсу в європейській системі безпеки.

Особливе значення мало розширення НАТО за рахунок вступу Фінляндії та Швеції, що свідчить про зростання довіри до Альянсу як ключового гаранта безпеки у Європі. Водночас підтримка України державами-членами НАТО засвідчила формування нової моделі партнерської взаємодії, за якої країна, не будучи формальним членом Альянсу, отримує масштабну військову, фінансову та технологічну допомогу для протидії агресії. Це свідчить про поступову трансформацію підходів до колективної безпеки та виникнення нових форматів безпекового співробітництва.

У межах дослідження було також встановлено, що російсько-українська війна суттєво вплинула на діяльність Європейського Союзу та ОБСЄ. ЄС поступово трансформувався з переважно економічного та політичного об'єднання у важливого безпекового актора, здатного здійснювати санкційну політику, фінансувати військову допомогу та координувати енергетичну безпеку держав-членів. Саме війна сприяла прискоренню розвитку спільної європейської оборонної політики, зміцненню стратегічної автономії ЄС та формуванню нових механізмів реагування на гібридні загрози. Водночас ОБСЄ продемонструвала значно меншу ефективність через обмеженість власного мандата та консенсусний механізм ухвалення рішень, який Росія систематично використовувала для блокування діяльності організації.

Одним із ключових висновків дослідження стало усвідомлення того, що сучасна міжнародна безпека більше не може розглядатися виключно через призму міждержавного військового протистояння. Російсько-українська війна продемонструвала комплексний характер сучасних загроз, які включають

кібератаки, інформаційні операції, енергетичний шантаж, використання міграційних криз, атаки на критичну інфраструктуру та спроби дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в демократичних державах. У зв'язку з цим сучасний інститут міжнародної безпеки змушений адаптуватися до нових реалій та поєднувати традиційні механізми оборони з інструментами забезпечення національної стійкості.

У роботі доведено, що російсько-українська війна фактично стала каталізатором глобальної трансформації міжнародної системи безпеки. Відбувається поступовий перехід від моделі, заснованої на домінуванні універсальних міжнародних інституцій, до більш гнучкої системи регіональних безпекових союзів, коаліцій та партнерств. Зростає роль військово-політичних альянсів, регіонального співробітництва та двосторонніх безпекових домовленостей. Одночасно посилюється тенденція до мілітаризації міжнародних відносин та переоцінки значення військової сили як гарантії державного суверенітету.

Проведене дослідження підтвердило, що Україна стала не лише об'єктом агресії, але й важливим суб'єктом трансформації міжнародної безпеки. Український досвід опору російській агресії, функціонування держави в умовах повномасштабної війни та взаємодії з міжнародними партнерами суттєво впливає на формування нових підходів до колективної оборони та безпекової політики. Україна фактично стала елементом нової архітектури європейської безпеки, а її подальша інтеграція до євроатлантичного простору розглядається як один із ключових чинників стабільності у регіоні.

У результаті дослідження було встановлено, що перспективи реформування інституту міжнародної безпеки безпосередньо пов'язані з необхідністю підвищення ефективності міжнародних організацій, удосконалення механізмів колективного реагування та посилення відповідальності держав за порушення міжнародного права. Подальше функціонування глобальної системи безпеки вимагатиме створення нових

механізмів стримування агресивних держав, реформування міжнародних інституцій та адаптації безпекових структур до умов гібридних і високоінтенсивних конфліктів ХХІ століття.

Таким чином, російсько-українська війна стала переломним етапом у розвитку міжнародної системи безпеки та засвідчила необхідність її глибокої трансформації. Сучасні міжнародні інститути виявили як власні структурні обмеження, так і здатність до поступової адаптації до нових викликів. Подальша еволюція інституту міжнародної безпеки залежатиме від здатності міжнародної спільноти виробити нові принципи колективної відповідальності, забезпечити реальне дотримання міжнародного права та сформувати ефективні механізми стримування агресії у майбутньому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Валерій Степаненко. *Колективна безпека в умовах трансформації світового порядку*. Київ : НІСД, 2022. 228 с.
2. Васильєв Г. Ю.. Підтримка міжнародної безпеки – глобальна проблема людства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 2 (21). С. 155–166.
3. Володимир Єльченко. ООН і Радбез жодному реформуванню не підлягають. Необхідна нова система колективної безпеки. *Радіо Свобода*. 2023. URL: [Радіо Свобода](#)
4. Галина Яворська. *Кооперативна безпека: європейський досвід та уроки для України*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 215 с.
5. Михайло Капітоненко. *Міжнародні конфлікти: природа, динаміка, врегулювання*. Київ : ВПОЛ, 2015. 352 с.
6. Олександр Бойко. *Міжнародні організації у сфері безпеки: сучасні функції та перспективи*. Київ : КНЕУ, 2021. 224 с.
7. Олександр Буряченко. Російсько-українська війна як фактор порушення та еволюції світової безпекової рівноваги. *Politicus*. 2023. Вип. 2. С. 73–83. URL: [Politicus PDF](#)
8. Олександр Івасечко. *The New EU Defence Strategy “Strategic Compass” as a Response to Contemporary Security Challenges*. Riga : Baltija Publishing, 2022. P. 88–102. URL: [Baltija Publishing](#)
9. Олександр Литвиненко. *Європейська та євроатлантична безпека: сучасні виклики та механізми реагування*. Київ : НІСД, 2020. 208 с.
10. Олександр Мережко. *Міжнародне право: загальна частина*. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 368 с.
11. Олена Резнікова. *Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія*. Київ : НІСД, 2022. 532 с.

12. Тетяна Мельник. *Міжнародні системи безпеки: інституційний вимір*. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2019. 298 с.
13. Anisimova A.. *Ukraine and NATO – Evidence from Public Opinion Surveys*. FREE Policy Brief. 2023. October 30. 8 p. URL: [FREE Policy Brief](#)
14. B. Winther. *A Review of the Academic Debate about United Nations Security Council Reform*. URL: [Brill Article](#). P. 71–92.
15. David Chandler. *Resilience and human security: The post-interventionist paradigm*. *Security Dialogue*. 2012. No. 43 (3). P. 213–229.
16. EU Advisory Mission Ukraine. *Public Opinion Survey 2024*. Kyiv : EUAM Ukraine, 2024. URL: [EUAM Survey](#)
17. European Commission. *EU approval among its citizens hits record high as security fears grow, poll shows*. Reuters. 2025. URL: [Reuters Coverage](#)
18. European Commission. *Joint Communication on the EU Cybersecurity Strategy*. Brussels : EC, 2020. 32 p. URL: [EU Cybersecurity Strategy](#)
19. European Commission. *Ukraine Annual Survey 2024 – Country Report*. Brussels : European Commission, 2024. 13 p. URL: [EU Neighbours East](#)
20. European External Action Service. *Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe – EU Global Strategy*. Brussels : EEAS, 2016. 60 p.
21. European Union. *A Strategic Compass for Security and Defence*. Brussels : Council of the European Union, 2022. 62 p. URL: [EU Strategic Compass](#)
22. Gi-Wook Shin. *In the Wake of Russia's Invasion of Ukraine, Korea Should Join Its Peers in Defending the Liberal International Order*. URL: [Stanford FSI Article](#)
23. International Energy Agency. *Energy Security Review 2024*. Paris : IEA, 2024. 112 p.
24. Joseph S. Nye. *Understanding International Conflicts*. New York : Pearson, 2017. 320 p.
25. Ken Booth. *Theory of World Security*. Cambridge : Cambridge University Press, 2007. 612 p. DOI: [DOI Link](#)

26. Lawrence Freedman. *Strategy: A History*. Oxford : Oxford University Press, 2013. 768 p. DOI: [DOI Link](#)
27. Marcus Gould, Matthew Rablen. *Reform of the United Nations Security Council: equity and efficiency*. URL: [Springer Article](#). P. 1–24.
28. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Заява МЗС України щодо нелегітимності перебування Російської Федерації в Раді Безпеки ООН та Організації Об'єднаних Націй у цілому. 2022. URL: МЗС України
29. North Atlantic Treaty Organization. *Collective Defence and Cooperative Security: Concepts and Practice*. Brussels : NATO, 2021. 104 p.
30. North Atlantic Treaty Organization. *NATO 2022 Strategic Concept*. Madrid, 2022. URL: [NATO Strategic Concept](#)
31. Office of the President of Ukraine. Виступ Президента України на засіданні Ради Безпеки ООН. 2022. URL: [President of Ukraine Speech](#)
32. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Strengthening Critical Infrastructure Resilience*. Paris : OECD Publishing, 2023. 128 p. DOI: [DOI Link](#)
33. Organization for Security and Co-operation in Europe. *Security Concept for the 21st Century*. Vienna : OSCE, 2019. 72 p.
34. Security Studies: An Introduction / ed. by P. Williams. London : Routledge, 2018. 680 p. DOI: [DOI Link](#)
35. *The Invasion That Shook the World. Global Memo by PISM, CFR, INSOR, IAI, ORF, GRF, NIIA, ISS, SAIIA, CARI, GRC, Lowy Institute, CIGI, CSIS, Chatham House, CEPS, SIIS, RSIS, SWP, Genron NPO, and IISS-PKU*. URL: [Council of Councils Memo](#)
36. *The UN Turns Seventy-Five. Here's How to Make it Relevant Again*. Global Memo by NIIA, COMEXI, ORF, PISM, SAIIA, IISS, CIGI, RSIS, Chatham House, ISS, INSS, GRF, INSOR, CARI, GRC, IAI, SIIS. URL: [Council of Councils UN Memo](#)
37. United Nations. *UN Peacekeeping. Principles and Guidelines*. New York : UN, 2008. 100 p.

38. United Nations. *United Nations Charter*. URL: [United Nations Charter](#)
39. World Economic Forum. *Global Risks Report 2025*. Geneva : World Economic Forum, 2024. 120 p. URL: [WEF Report](#)

ДОДАТКИ

Додаток А

Порівняльн а характеристика реагування міжнародних безпекових інститутів на російсько-українську війну

Міжнародний інститут	Основні механізми реагування	Практичні дії після 2014 року	Практичні дії після 24 лютого 2022 року	Основні проблеми ефективності
ООН	Резолюції Генеральної Асамблеї, засідання Ради Безпеки, гуманітарні місії, міжнародне право	Прийняття резолюцій щодо територіальної цілісності України, обговорення питання Криму та Донбасу	Скликання екстрених засідань Ради Безпеки ООН, ухвалення резолюцій Генеральної Асамблеї щодо агресії РФ, підтримка гуманітарних програм	Блокування рішень через право вето Росії, відсутність механізму примусу агресора до виконання рішень
НАТО	Колективна оборона, військове стримування, стратегічне планування	Посилення східного флангу, розміщення багатонаціональних батальйонів у країнах Балтії та Польщі	Масштабне посилення оборонної присутності в Європі, військова допомога Україні, вступ Фінляндії та Швеції	Неможливість прямого військового втручання у війну через ризик ескалації
Європейський Союз	Санкційна політика, фінансова підтримка,	Запровадження економічних санкцій проти РФ,	Безпрецедентні санкції, фінансова та військова	Повільність ухвалення рішень та залежність

	безпекові програми	підтримка реформ в Україні	допомога Україні, енергетична диверсифікація	окремих держав від російських ресурсів
ОБСЄ	Моніторингові місії, дипломатичне посередництво	Спеціальна моніторингова місія на Донбасі, спостереження за дотриманням Мінських домовленостей	Обмежене дипломатичне посередництво, спроби збереження комунікації між сторонами	Відсутність механізмів примусу та залежність від консенсусу держав-учасниць

Узагальнення даних таблиці свідчить про те, що міжнародні інститути продемонстрували різний рівень ефективності реагування на російсько-українську війну. Найбільш дієвими виявилися механізми НАТО та Європейського Союзу, тоді як ООН і ОБСЄ зіткнулися з інституційними обмеженнями, які значно знизили їхню спроможність впливати на перебіг конфлікту.

Додаток Б

Основні етапи трансформації європейської системи безпеки у 2014–2025 роках

Рік	Подія	Значення для міжнародної безпеки
2014	Анексія Криму та початок війни на Донбасі	Початок кризи післявоєнної системи європейської безпеки та порушення принципу непорушності кордонів
2014	Саміт НАТО в Уельсі	Початок посилення східного флангу Альянсу та збільшення оборонних витрат країн-членів
2015	Мінські домовленості	Спроба дипломатичного врегулювання конфлікту за участю міжнародних посередників
2016	Прийняття Глобальної стратегії ЄС	Формування нових підходів ЄС до стратегічної автономії та безпеки
2020	Розробка кібербезпекової стратегії ЄС	Посилення уваги до гібридних загроз та захисту критичної інфраструктури
2022	Повномасштабне вторгнення РФ в Україну	Найглибша криза міжнародної безпеки у Європі після Другої світової війни
2022	Прийняття Strategic Compass ЄС	Посилення оборонного виміру Європейського Союзу
2022	Нова Стратегічна концепція НАТО	Визначення Росії як головної загрози євроатлантичній безпеці

2023	Вступ Фінляндії до НАТО	Розширення Альянсу та зміна безпекового балансу у Північній Європі
2024	Активізація військової підтримки України	Поглиблення інтеграції України до євроатлантичного безпекового простору
2025	Подальша адаптація європейської системи оборони	Формування нової архітектури стримування та колективної безпеки

Наведена хронологія демонструє, що російсько-українська війна стала каталізатором масштабної трансформації європейської та глобальної системи безпеки. Події 2014–2025 років засвідчили перехід від моделі співпраці з Росією до моделі стратегічного стримування та посилення оборонного потенціалу демократичних держав.